Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 132 (11029) | 1979 чылдың июнь 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

ПЛАНЕТА КЕДЕЗИНГЕ ЧҮС ХОНГАН

Владимир Ляховтуң болгаш Валерий Рюминниң ужудуушкунунуң ажылчын графигинге июнь 5-те кандыг-даа онза болуушкун болбаан. Ынчаныныже Черорбита аразының харылзаа шугумунга байырлыг байдал турган. Космонавтылар ужудуушкунунуң чүс хүнерин доозупканнар. Космонавтиканың төөгүзүнде ам ийнги экипаж чүс хонук ажыр ужудуп турар.

Космонавтыларга баштайгы байырны орбитага 140 хонук ужудуушкунунуң маадырлары В. Коваленок болгаш А. Иванченков чедиргеннер. Олар быжыг кадыкшылды болгаш ажылга чедишкиннерни күзээнин дамчытканнар.

Космосче ол хүн чүгле байырлыг эвес, харын ажыл-херекчи чагааларны база чоруткан. Бойдус курлавырларын өөренип көөр программа ёзугаар Ужудуушкун башкарар төпте ажылдап турар өдээ ажыл-агый, геология, нефть үлетпүрү, арга-ыяш ажыл-агый министерстволарының төлөөлекчилери «Салют-6» станциядан чоруткан хайгааралдарының түңнелдери болгаш тыртырган чуруктар эки түңнелди берип эгелээн деп дыңнатканнар.

Черден дашкаар ийи ай ажыг үениң иштинде ажылдап келген космонавт болза эмчилерге «деңзи чок чоруктуң дааның кырынче» үне берген кижи болур. Чаңчыл болган черниң тыртыжыышкынның чогу чүгле аңаа шаптыктавас эвес, харын аңаа долу хостуг чорукту болдуруп, шимчээшкиннерин чиигедип турар.

— Экипаж бодунуң бедик ажылгыр чоруу-биле сагыш-сеткилиниң доктаамал байдалы-биле бисти кайгаткан. Хостуг үеэзинде космонавтыларга Черден, бажыңындан хоорулчак чорук тургустунуп келбезин дээш ужудуушкунну башкарып турар специалистер-биле кады бис бүгү-ле үүлдерни кылын турар бис. Өңнүктери-биле үргүлчүнүң чугаалажыышкынары, өг-бүлелери-биле телевиденне дамчыштыр беседалар, музыка дамчыдылгазы—бо бүгү космонавтыларның сагыш-сеткилин кодүреринге арганы берип турар. Олар июнь 5-те орай кежээ планета кырынга боттарының ажылының 101 хонуун эгелээрлер.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның тускай корр.

Ужудуушкун башкарар төп.

КИЖИЗИДИЛГЕНИ УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Бо чылдың июнь 5-те Кызылга партияның область активинин хуралы болуп эрткенин республика солуннары мооң мурнунда дыңнаткан. Аңаа «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле республиканың партия организацияларының сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

БИСТИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯВЫС бодунуң программныг эчис сорулгаларын боттандырбышаан, үш тудуш холбаалыг сорулгаларны — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлеп тургузарын болгаш чаа кижини кижизидерин чедишкинниг шиитпирлеп турар.

Совет кижилериң коммунистиг кижизидилгезин коммунизм дээш демиселдиң чугула фронтузу кылдыр СЭКП көрүп турар. Улустуң идей-политиктиг мээ-медерелин, күш-ажылчы болгаш ниитилел идепкейин бедидериниче угланган бодунуң идеологтуг ажылын партия - улуг ужурдузалыг деп көрүп келген болгаш ынчаар көрүп-даа турар. Партияның болгаш улустуң шиитпирлеп турар сорулгаларының хемчээли болгаш нарыны-даа улам улгадып, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин шапкынчып, совет кижилериң эртем-биливиң болгаш культуразының деңнели дүргениби-биле бедип, делегей ареназынга идеологтуг демисел чидиглериг турар амгы үениң байдалдарында идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин улам-на бедиткен турарын чедип алыры, ооң эң-не дээштиг болурун хандырары эргежок чугула деп көрүп турар.

Совет ниитилелдиң хөгжүлдезининиң амгы үе-чадазында партияның идеологтуг ажылының кол-кол угланыышкынарын болгаш сорулгаларын СЭКП-ниң XXV съездаи, СЭКП ТК-ның дараазында хүлээп алгылаан шиитпирлериниде, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң бижээн ажылдарында тодараттынган.

Идеологтуг ажылдың ажыктын бедидериниң оруу үүл дээрге, кижизидилгениң бүгү ажылын чорударда ону комплекстиг кылдыр көөрү, тодаргайлаарга, ажылчы чоннарның билиг-медерелин бедидеринге бодунуң идей-политиктиг салдарын калбартын база ханылатпышаан, бодунуң иштики болгаш даштыкы политиказын чедишкинниг боттандырын турар. Бистиң чуртувуста сайзыраңгай социалистиг ниитилел тургустунган, ооң экономиктиг болгаш камгаланыр күүү-шыдалын быжыглаарынга, социалистиг демократияны калбартырынга, улустуң чаагай чоруун бедидеринге улуг чедишкиннер чедип алдынган. Амгы үеде совет улус Коммунистиг партиянның удуртулгазы-биле партияның XXV съездизининиң шиитпирлерин болгаш база ону беш чылдың планнарын амыдыралда чедишкинниг боттандырын турар. Хой национаалдыг совет улус, оларның-биле кады бистиң республиканың ажылчы чоннары, боттарының ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруу-биле СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның, совет кижилериң аас-кежин дээш могаг чок, өңдүр-улуг демиселчи, бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи эш Л. И. Брежневке баштаткан ТК-ның Политбюрозунун үреттүңелдиг ажыл-чорудулгаларын изин-биле үүлдүгүүнүп көрүп турар.

Совет партия-чазак делегациязын баштап алгаш, эш Л. И. Брежневтин Венгр Улус Республикага чоокта чаа доозулган аян-чоруунун түңнелдерин совет улус, акы-дүнма социалистиг чурттарның ажылчы чоннары-улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алганнар. Ол аян-чорук делегейге ужур-дузалыг болуушкун, социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазын быжыглаарының хөрөөнге, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга чаа улуг салыышкын болган дээрзин илеткелчи демдеглээн.

СЭКП ТК-НЫҢ «Идеологтуг, политика-кижизидилгелериг ажылды улам экижидерининиң дугайында» бо чылдың апрельде хүлээп алган доктаалында бедик идей-политиктиг болгаш идепкейлиг чоруукка совет кижи бүрүзүн кижизидериниң дугайында партияның Ленинчи ёзу-биле сагыш салыышкыны база катап илереттинген.

Бүгү партияга чугула бо документтиде партияның сөөлгү чылдарда кылын чоруткан идей-политиктиг ажыл-чорудулгазын түңнеп, ооң кол-кол сорулгаларын тодаткан, кижилерин кижизидериде четпестерин чайладырының аргаларын айыткан.

Пропаганданың болгаш агитацияның эртемге үндезилеттинген бедик деңнелин хандырарынче, пропаганданың болгаш агитацияның ажыл-херекчи болгаш тодаргай чоруун, ооң амыдырал-биле, ажыл-агый база политиктиг сорулгаларны күүседирибиле харылзаазын күштелдиреринче, пропаганданың болгаш агитацияның шалыкындайынчы чоруун хөгжүдеринче партия организацияларының, идеологтуг албан чердининиң, пропаганда кадрларының болгаш активининиң кичээнгейин угландырарының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап демдеглээн.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин, шынарын болгаш дээштиин чайгылыш чокка бедидери— СЭКП ТК-ның доктаалында айыттынган сорулгаларның кол утказы ындыг, 1-гү партия организацияларындан, идеологтуг фронтунуң бүгү отрядтарындан негелде база ындыг.

БӨГҮНГҮ БО ХУРАЛГА СЭКП ТК-ның доктаалы-биле холбаштыр бистер партия организацияларының, идеологтуг албан черлериниң, кадрларның болгаш активтин-даа, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылының байдалын-даа ханызы-биле анализтээр, ону боттандырып чорударының практиктиг сорулгаларын тодарадыр ужурлуг бис деп, илеткелчи уламчылаан. СЭКП обкому, хооркому, райкомнары, парткомнар болгаш партия эге организациялары сөөлгү чылдарда массалар ортузунга идей-политиктиг болгаш организакчы ажылдың деңнелин бедидер дээш эвээш эвес түүлдерни кылган. Партияның область организациязының идеологтуг ажыл-чорудулгазының кол утка-шынары партияның XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң илеткелдериниде болгаш чугааларында айтыышкынарны болгаш сүмелерни пропагандалап, боттандырары ол боот турар. Партия организациялары коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни идейлиг бүзүрелге хевирлээринин, ажылчы чоннарны улустарның эп-найыралыының, совет патриотизмин, социалистиг интернационализминиң ёзузунга, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, бедик мөзү-шынарларга кижизидер талазы-биле улуг ажылдарны кылын чорудуп турар.

СЭКП обкому партия, профэвилел, комсомол организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының күүсеннишкинин идей-кижизидилгелиг ажылдың арга-хевирлерин үргүлчү сайзыраңгайжыдарынче угландырын келген.

Партия эге организацияларының, күш-ажылчы коллективтининиң, идеологтуг албан черлериниң болгаш организацияларының, массалыг информация черлериниң, оларның удуртукчуларының ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш угаан-бодал кижизидилгезиниге ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгей салын турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнелиниң иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула айтырыларын, чурттуң болгаш республиканың-даа социал-экономиктиг, культурлуг хөгжүлдезин чоп ортузунга чырыдын, көргүзери эжикээн. Социалистиг хоойлу-дурүмну, эрге-чурумну, күш-ажылчы болгаш хой-ниити сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажыл республикада калбарып, идепкейжээн.

Партия комитеттери идеологтуг кадрларны шилиирин, хуваарын болгаш кижизидерин эжикиткен. Партия эге организацияларының секретарыларын, пропагандистерни болгаш өске-даа идеологтуг ажылдакчыларны 5—7 хүнеринин курстарынга өөредириниң системазы тургустунуп, быжыгып турар.

Партия обкомунуң, хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының болгаш партия эге организацияларының чорудуп турары идеологтуг, политика-кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылдарды ажылчы чоннарның ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедилип, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын үзүлбес холбаалыы-биле шиитпирлээр арганы берип турар.

СЭКП-нин XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң 1976 чылдың декабрь 10-да хүлээп алганы «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын, ону беш чылдың планнарын күүседир талазы-биле республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары кандыг түңнелдерни чедип алганының дугайын партияның XVII область конференциязынга тодаргайы-биле чугаалажын көрген. Ону беш чылдың эрткен чылдарында үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарылгазының хемчээли элээн улгаткан, ооң шынары экижээн. Тудугуңуң калбак программазын боттандырган. Чаа-чаа бүдүрүлгелерни, чуртталга шөлүн, социал-культураның тудугларын ажыглалда киргген. Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары ниитиниң малының баш санының өзерин, күрүнеге садар продукцияны бүдүрерин болгаш шынарын экижидерин чедип алган. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу бедээн.

Амгы үеде республиканың ажылчы чоннары 1979 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүннүг ажылдап турар. Үлетпүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарарының беш айлар планнары ажыр күүсеттинген. Эрткен чылдың беш айларында турганындан хөй капитал салыышкынын шиңгээдип, кол фондуларны ажыглалга киргген. Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, мал кыштаглаашкынын хүр эртирер дээш хөй түүлдерни кылган, часкы хову ажылдары колдуунда доозулган, эң чугула кампаниялардың бирээзи хой кыргылдазы эгелээн. Ажыл-агыйларда тараа-сиген ажаан алырының техниказын кидин септеп турар. Республиканың ажыл-ишчилери экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң оон-даа өске чугула практиктиг сорулгаларын база шиитпирлеп турарын илеткелчи айыткан.

СОВЕТ КИЖИЛЕРНИ эртемниг мировоззрениге, партияның хөрөөнге, коммунистиг идеалдарга кызыгаар чокка бердинерингe, социалистиг Төрөөн чуртка, пролетаржы интернационализмге кижизидери дээрге, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың өзээ боот келген болгаш ынаыг болуруп-даа СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап айыткан.

Ол сорулганы шиитпирлээриниң кол хевириниң бирээзи политиктиг чырыдышкын болгаш экономиктиг өөредилге боот турар. Марксчы-ленинчи теорияны, СЭКП-ниң политиказын, экономиканың болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедиериниң айтырыларын өөренириниге сонуургал коммунистерде болгаш партия кежигүнү эвестерде үргүлчү улгадып турар. Бо өөредилге чылында политиктиг чырыдышкынын болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлериниге 50 муң ажыг кижи азы улус ажыл-агыйында-ла ажылдап турарларның 47 хуузу, коммунистериниң 97 хуузу өөренген.

Политиктиг чырыдышкынын болгаш экономиктиг өөредилгениң системазы партияның XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның июль, ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң ажылдарын өөренирине онза кичээнгей салын турар. 1100 ажыг дыңнакчылар, оларның аразында 426 коммунистер партия-ажыл-агый активинин школаларына болгаш теоретиктиг семинарларга эш Л. И. Брежневтиң «СЭКП-ниң идеологтуг ажылының эң чугула айтырылары» деп номун өөренген. Эш Л. И. Брежневтиң ажылдарын өөренир чорук бистин активиси СЭКП-ниң идеологтуг ажылынын сорулгаларын, ооң кол-кол угланыышкынарын, хевирлерин болгаш аргаларын тодаргайы-биле билир чорук-биле чепсегээр.

СЭКП-нин Барыын-Хемчик, Эрзин райкомнары, «Коммунизмниң херели», «Тыва», «Шекпээр» совхозтарының, «Каа-Хем» разрезтин, Кызыл садыгының, «Росводпромнун» ДБК заводунун партия организациялары коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг өөредилгезин багай эвес организастап турар. «Тыва кобальт» комбинаттың, күркомсельхозтехниканың, респотребсоюзтун, харылзааның бүдүрүлгетехниктиг эргелелиниң партия организациялары болгаш удуртукчулары экономиктиг өөредилгени организастаар талазы-биле эки дуржулгалыг апарган.

Ынчалза-даа партия чырыдышкынын болгаш экономиктиг өөредилгени организастаарын эжикидер талазы-биле улуг ажылды чорудары негеттинин турар. Ол ажылды чорударда ажыл-агыйны удуртурунун, ажылчыннарының, албан-хаакчыларын мергежилиниң деңнелин бедидерин, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улам бедидерин дээш демиселге оларның чогаадыкчы идепкейин калбарырын чедип алыр, оларны күш-ажылды болгаш социалистиг өөрүг-хөреңгини коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер ужурлуг. Бүдүрүлге, организация черлериниң, созхозтарның удуртукчуларының ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарынга харысалгазын бедидер херек.

Партия организациялары комсомолдуң политчырыдышкынын сайзыраңгайжыдарының хемчеглерин алыр, ону организастаарынга ёзу барымдаалаар чорукту шиитпирлин-биле узуткаар херек.

Пропагандист кадрларны белеткээриниң айтырыынче эң шынгыы кичээнгей салыр херек, чүге дээрге, олар бисте ам-даа чедишпейн турар. Башкылардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, улус ажыл-агыйының специалистериниден чай кижилерни олче хаара тудар херек. Пропагандистер белеткээринге, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаарынга СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңының ролюн бедидерин илеткелчи чугула деп айыткан.

Коммунистиг партия совет кижилерни улустарның ленинчи эп-найыралының болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидерин идеологтуг ажылдың эң кол сорулгаларының бирээзи кылдыр көрүп турар. Ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдар талазыбиле партия организацияларының сорулгаларының дугайын СЭКП ТК-ның доктаалында тодаргай айыткан. Чугаа болза, бирги эолчегде бүгү совет кижилерни социалистиг Төрөөн чурт дээш чоргаарланырының, ССРЭ-ниң улустарының бузулбас акыдыңа найыралының ёзузунга, национал төлептиг чорукту болгаш национал культураны хаңы хүндүлээринге, национализмниң кандыг-даа илерээшкиннеринге эптеш чок болурунга кижизиденинин дугайында чоруп турар.

Партияның область организациязы ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинче доктаамал кичээнгей салып турар. Бо хүннерде республиканда 70 ажыг нацияларның болгаш бичин улустарның төлөөлекчилери чурттап турарлар. Тыва улус, республиканың бүгү чону кижилериниң төөгүлүг чаа ниитилешкээ совет улуска хамааржып турарынга дүрүм ёзугаар чоргаарланып турарлар. Олар социалистиг Төрөөн чурттуң кайтамчыктыг чедишкиннеринге чоргаарланып. Совет Тываның экономика болгаш культура хөгжүлдезинге бүгүле чедишкиннер СЭКП-ниң шылгарангай национал политиказының, бүгү совет улустарының акы-дүнма ёзузунуң дузаламчызының түңнели-дир дээрзин эки билип турарлар.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның болгаш уругларның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинче моон-даа соңгаар үргүлү кичээнгей салыры партия организацияларының, бүгү идеологтуг албан черлериниң, бистиң бүгү кадрларывыстың хүлээлгези болур. Ол угланыышкынга бистиң бүгү ажылывыс чүүн-даа мурнунда СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын, хөй национаалдыг совет улустуң социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунда чедишкиннерин пропагандалаарынга болганизацияларының, ажылчы чоннар коллективтериниң мурнунда тургустунган сорулгаларны шиитпирлээри-биле өөредилгени сырый холбаштырарынче кичээнгей салыр херек.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарын эжикидер талазыбиле улуг ажылды чорудары негеттинин турар. Ол ажылды чорударда ажыл-агыйны удуртурунун, ажылчыннарының, албан-хаакчыларын мергежилиниң деңнелин бедидерин, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улам бедидерин дээш демиселге оларның чогаадыкчы идепкейин калбарырын чедип алыр, оларны күш-ажылды болгаш социалистиг өөрүг-хөреңгини коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер ужурлуг. Бүдүрүлге, организация черлериниң, созхозтарның удуртукчуларының ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарынга харысалгазын бедидер херек.

Партия организациялары комсомолдуң политчырыдышкынын сайзыраңгайжыдарының хемчеглерин алыр, ону организастаарынга ёзу барымдаалаар чорукту шиитпирлин-биле узуткаар херек.

Пропагандист кадрларны белеткээриниң айтырыынче эң шынгыы кичээнгей салыр херек, чүге дээрге, олар бисте ам-даа чедишпейн турар. Башкылардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, улус ажыл-агыйының специалистериниден чай кижилерни олче хаара тудар херек. Пропагандистер белеткээринге, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаарынга СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңының ролюн бедидерин илеткелчи чугула деп айыткан.

Коммунистиг партия совет кижилерни улустарның ленинчи эп-найыралының болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидерин идеологтуг ажылдың эң кол сорулгаларының бирээзи кылдыр көрүп турар. Ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдар талазыбиле партия организацияларының сорулгаларының дугайын СЭКП ТК-ның доктаалында тодаргай айыткан. Чугаа болза, бирги эолчегде бүгү совет кижилерни социалистиг Төрөөн чурт дээш чоргаарланырының, ССРЭ-ниң улустарының бузулбас акыдыңа найыралының ёзузунга, национал төлептиг чорукту болгаш национал культураны хаңы хүндүлээринге, национализмниң кандыг-даа илерээшкиннеринге эптеш чок болурунга кижизиденинин дугайында чоруп турар.

Партияның область организациязы ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинче доктаамал кичээнгей салып турар. Бо хүннерде республиканда 70 ажыг нацияларның болгаш бичин улустарның төлөөлекчилери чурттап турарлар. Тыва улус, республиканың бүгү чону кижилериниң төөгүлүг чаа ниитилешкээ совет улуска хамааржып турарынга дүрүм ёзугаар чоргаарланып турарлар. Олар социалистиг Төрөөн чурттуң кайтамчыктыг чедишкиннеринге чоргаарланып. Совет Тываның экономика болгаш культура хөгжүлдезинге бүгүле чедишкиннер СЭКП-ниң шылгарангай национал политиказының, бүгү совет улустарының акы-дүнма ёзузунуң дузаламчызының түңнели-дир дээрзин эки билип турарлар.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның болгаш уругларның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезинче моон-даа соңгаар үргүлү кичээнгей салыры партия организацияларының, бүгү идеологтуг албан черлериниң, бистиң бүгү кадрларывыстың хүлээлгези болур. Ол угланыышкынга бистиң бүгү ажылывыс чүүн-даа мурнунда СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын, хөй национаалдыг совет улустуң социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунда чедишкиннерин пропагандалаарынга болганы тайылбырлаарынга үндезилеттинген, республиканың экономиказында болгаш культуразында боттандырын чоруткан үндезин чаартылгаларны, Тывада чурттап турар бистиң чуртувустуң нацияларының болгаш улустарының төлөөлекчилериниң найыралдыг ажылын база өөредилгезин бүгү талалыг көргүзериниге үндезилеттинген болур ужурлуг. Ону кылырынга идей-кижизидилгелиг болгаш масса-политиктиг ажылдарның бүгү чепсек-хөрекселдерин — парлалганы, радио болгаш телевиденени, политиктиг чырыдышкынны, лекция болгаш илеткелдерни, интернационалдыг наймрал кежээлерин, делегелгелерни, комсомол хуралдарын, пионерлер сборларын болгаш өске-даа үүлүдерни ажылаары эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның доктаалын ёзугаар ажылчы чоннарны, аныяктарны социалистиг чурттарның улустары-биле найыралдың ёзузунга, делегейниң ажылчын аңгызы-биле, национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле эп-сеткил каттыштырылгазынга кижизидер талазы-биле ажылды күштелдирер ужурлуг. Бистиң республикавыс Моол Арат Республика-биле кызыгаарлашкак. Партия, совет органнар, хөй-ниити организациялары, совет-моол найыралдың ниитилелиниң Тыва салбыры Моолдуң кызыгаар чоогунда аймактары-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынче, делегациялар солчулгазының, культура-массалыг болгаш спортчу кады чорудар хемчеглериниң ажыктын бедидеринче моон соңгаар-даа кичээнгейни салыр ужурлуг.

Амгы үеде Пекининиң улуг күрүнезирек шовинистериниң ажыы-биле кады хөделип турары империалистиг пропаганданың күштели бергениниң байдалдарында ажылчы чоннарга, аныяктарга политиктиг серемчилелдиг чорукту, идея талазы-биле бүзүрелдиг чорукту, бодунуң хөй национаалдыг Төрөөн чуртун камгалаарынга белен чорукту могаг чокка кижизидери эргежок чугула.

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНДА ажылчы чоннарның ортузунга масса-политиктиг ажылды улам ыңай экижидерин онза чугула ужур-дузалыг деп санаан. Ол чорук бектингир. Масса-политиктиг ажыл чурттакчы чоннуң янзы-бүрү болуктерин болгаш кезектерин бодунуң салдарынга алырынга партия организацияларынга дузалаар, ооң-биле кады оларның социал, профессионал, национал болгаш назы-хар талазы-биле онзагай үүлүдерин долузу-биле барымдаалап көөр арганы бээр.

Чурттакчы чоннуң ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударынга улуг дуржулганы областың партия организациязы чедип алган. Амгы үеде ол ажылда 14 муң ажыг агитаторлар, политинформаторлар, партия комитеттериниң илеткелчилери болгаш «Билиг» ниитилелиниң лекторлары киржип турар. Партия обкомунуң, хооркомунуң болгаш райкомнарының чанында илеткелчилер болуктери ажылдап турар, башкылардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, көдээ ажыл-агыйның специалистериниден, эмчилерден болгаш юристеренден «Билиг» ниитилелиниң кежигүннериниң саны элээн өскен.

Масса-политиктиг ажылдың хевирлерин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдар, ооң дээштиин бедидер талазыбиле элээн каш хемчеглерни партия комитеттери, партияның эге организациялары сөөлгү чылдарда боттандырын чоруткан. Кызыл хоорайда болгаш районнарда партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый удуртукчу ажылдакчыларының киржилгези-биле чаңгыс аай политхүнерин эртирерин практиканал турар. Хары угда чаңгыс хүн дургузунда чурттакчы чоннуң ортузунга бир мөң ажыг беседаларны болгаш илеткелдерни чорудуп турар. Айтырыглар болгаш харылар кежээлери, күш-ажылчы алдар байырлалдары, социалистиг чарыштың тиилекчилерин алдаржыдары калбаабиле нептерээн. Кызыл хоорайда кудумчулар байырлаарын эртирери чаңчыл болуп берген. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр, Эрзин районнарда агитквартираларны дамчыштыр лекция болгаш беседаларны, хамаатыларның хуралдарын, бот-тывыңгыр урай үүлүү, субботниктерни организастап чорудуп турар. Агитквартираларның, микрорайоннарның активчилери бажың бүрүзүнге радио дыңнаарын, солуннар болгаш журналдар чагыдын алырын, чурттакчыларның культура бажыңнарынга, клубтарга болгаш библиотекаларга баарын, бедик культуралыг болгаш хөй-ниитиниң үлегелгиг корум-чурумунун сууру дээш чарышка идепкейлиг киржирин чедип ап турарлар. Агитквартираларның чөвүлелдери уругларны кижизидериниге школаларда болгаш өг-бүленин күженнишкиннерин каттыштырып турар. Чамдык агитквартираларда чурттакчы чоннуң хостуг үеэзин организастаар, өг-бүле байырлалдарын чорудар талазы-биле эки дуржулга чыгдынган.

Ооң-биле кады СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының, партияның эге организацияларының масса-политиктиг ажылы чогуур бедик негелделерге ам-даа дүүшпейн, турарын демдеглээр херек. Ол ажылды чамдыкта кижилериниң культура болгаш билиг деңнелиниң өзүлдезин барымдаалап көрбейн чорудуп турар. Информация болгаш агитация ажылдан хөй-ниити амыдыралының болуушкуннарын хаңызы-биле анализтээри, чогуур түңнелдерни үндүреери, оперативтиг чорук, тодаргай болгаш бүзүрелдиг чорук четпес. Ынчангаш ооң дээштиин улуу-биле кудуладып турар. Бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш совхозтарының хөй саныг партия организацияларының хөй кезии партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажылынын дугайын, районда, хоорайда, республикада ажыл-херекте-ниң байдалының дугайын ажылчы чоннарга кошкак дыңнадын, массаларның хөөнүн эвээш өөренип көрүп, оларның негелделерине дарый сагыш салбайн турар. Ындыг четпестер ажыл-херектиң ёзулуг байдалының дугайында чамдык кижилерге шын эвес бодалдың тургустунарынга чедирип, янзы-бүрү дамчыыр чугаалаарның база меге бодалдарының тургустунуп келириниге арганы берип турар. Идей-кижизидилгелиг ажылдың мурнунга салып турар сорулгалар-биле холбаштыр бистин хөй-ниити амыдыралывыстың чугула айтырыларын чугаалажын көөрүн ажыы-биле тургузарындан коргар чорук, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны, чидиг айтырыгларны чазаар, оюн кааптар дээр хөөн, боттут амыдыралда бар бергелерни болгаш четпестерни ыыттавайн эртер дээр хөөн канчап-даа таарышпас. Бистин партия организацияларывыстың, идеологтуг албан черлериниң хөй кезиниң ажылынын практиказында мындыг четпестер бар.

Масса-политиктиг ажылда партия организацияларын планнар, социалистиг хүлээлгелер күүседезинин, ажылдың ажыктын болгаш шынарын бедидериниң, эртемтехниктиг деңнелгени дүргедериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, камналгалыг болгаш хумагалыг чоруктун ёзу-чурумун, хөй-ниитини болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумну быжыглаарының айтырыгларын ам-даа четпес чырыдын турарын миниир ужурлуг.

СЭКП-ниң чамдык райкомнары, ылаңгыя Тес-Хем, Бай-Тайга райкомнары чурттакчы чоннга лекторларның болгаш илеткелчилериниң доктаамал илеткел кылырын ам-даа хандырып шыдаанган. Партияның Кызыл, Бии-Хем, Каа-Хем райкомнары боттарының коллективтеринге кижизидикчи ажылды чедир үнелеп көрбейн, ол ажыл-херекке идепкейлиг эвес чорукту болдуруп турар удуртукчуларга, специалистерге чогуур негелделерни тургуспайн турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

КИЖИЗИДИЛГЕНИ УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

(Улаштызы. Эгеан 1-ги арында.)

Анализтиң көргүзүп турары-биле алырга, чамдык чурттакчылыг суурларда, күш-ажылчы коллективтерде массалыг хемчеглерни чавыс деңнелге, ында-хаая эртирип турар. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң, агитбригадаларының оюн көргүзүүн, янзы-бүрү тематиктиг кежээлерни далаш-биле белеткеп, организас чокка эртирип турары ховар эвес. Хөй санныг партия организацияларыындыг четпестерни шыңгыызы-биле эдип кербейн, эртирип турар массалыг хемчеглериниң идей-политиктиг бедик деңнели дээш совет, профэвилел, комсомол организацияларының, культура болгаш уран чүүл албан черлериниң, камгалал-спорт организацияларының харысалгазын кошкак белгилеп турар.

Чурттап турар черинде, ниитиниң чуртталга бажыңнарында, эвээш кижилиг коллективтерде, чурттакчылыг ырак суурларда кижизидилге ажылы хөй таварылгада кошкак боон турарын СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээн. Ындыг четпестер бисте база бар. Чамдык эге организациялар, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери, улус депутатларының көдээ Советтери совхозтар төптеринде ыракта чурттап турар хойнуулардың, малчыннарының, пенсиячыларының, чылгычыларының оргузунга пропаганда болгаш агитация ажылын кошкак чорудун турар. СЭКП ТК-ның доктаалын күүселер талазы-биле хемчеглерни ажыллап кылын тура, партия организацияларын ол четпестерни чайладырыгче кичээнгей салыр ужурлуг.

Кижилерни кижизидериге, оларга чаа чүүлдерни дыңнадырыга, четпестер болгаш частыыглар-биле демисел чорударыга кескү агитацияның чепсек-херекселдерин чедир ажыглавайн турар. Хөй черлерде ону көрүш чок куду деңнелде тургускан. СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээни ышкаш өй-хемчөлди барымдаалап база көрүштүг чорукту илереткиштаан, кескү агитацияны, хана солунду, «Плакат» деп парлалга черинин продукциязын политика-кижизидилгелиг ажылды эжиждиргеге ажыглаары эргежок чугула.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эштер, СЭКП ТК-ның доктаалын өзугаар, ажылчы чоннарның коллективтериге болгаш чоннуң чурттан турар черлериге масса-политиктиг ажылды улам сайыраңгайжыдар, оон дээштиин бедидер талазы-биле улуг ажылды чорудар болгаш ол чугула хереке бар четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг. Агитаторларның болгаш политинформаторларның кадрларын белетээринче онаа кичээнгейни салыры эргежок чугула. СЭКП-ниң ниитики болгаш даштыны политиказын, партия ТК-ның чурттуң күчүзүн улам ыңай быжыглаарынче, совет кижилериң материалдыг болгаш культура деңнелин чайгылыш чокка бедидеринче углаван үре-түнелдиг практиктиг ажыл-чорудулгазын ханызы-биле чырыдын көргүзери партия организацияларының масса-политиктиг ажылының төвүнге турар ужурлуг. СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлериниң, онгу беш чылдың планнарын боттандырын чорудар талазы-биле чурттуң республиканың, күш-ажылчы коллективиниң бүрүзүнүң мурнунда турун турар улуг харысалгалыг сорулгаларны ажылчы чоннарга бүгү талалыг тайылбырлаар, кижилериң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейлиг чоруун улам бедидер ужурлуг.

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНДА социалистиг чарышты сайыраңгайжыдарынче улуг кичээнгейни салган. Ол-ла үеде социалистиг чарышта 70 мың ажыг ажылчынар болгаш албан-хаакчылар азы республиканың улус ажыл-агыйында ажылдан турарларының 90 хуузу киржин турар. Күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көрүүнүң шимчээшкининде 40 мың кижи хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары атты 17 мың ажыг ажылчынарга болгаш албан-хаакчыларга тывыскан, коммунистиг күш-ажылдың коллективтери атты беш бүдүрүүлгелерге, мың ажыг бригадаларга, цехтерге болгаш салбырларга тывыскан.

Соңгу үеде хөй-хөй бүдүрүлгелерде болгаш ораңнашкыларда ростовчуларның «Хожудан турарлар чокка ажылдаар» деп эгелекчи савалын нептереди берген.

Социалистиг чарышты калбартын чорутканы, хөй санныг күш-ажылчы коллективтер херек кырында планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедир күүсеткен, комсомолдуг, ажыл-агыйларының, профэвилел, комсомол организациялары социалистиг чарышты организастаан чорударында четпестерни чайладыры-биле тодаргай хемчеглерни хүлээн алыры, ону удуртуунда формалаамчын бүгү чүүлдерни шиитпирлип-биле чок кылыры, чарышты организастаарының ленинчи принциптерни — түнелдерниң ажык болурун, оларны деңнеп болурун, дуржулганы херек кырында катаптаарының аргазын чайгылыш чокка сагыыры эргежок чугула. СЭКП ТК-ның доктаалында бо негелделерни барымдаалап тура, мурнакчы дуржулганы, ажылчы чоннарның ажыл-ишчи эгелекчи саналдарын, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының чедишкиннерин провагандалаар болгаш нептередир талазы-биле доктаамал сагыш салышкының үндүрери эргежок чугула. Чарыштың кижизидикчи аргаларын эк-не долузу-биле ажыглаарының дугайында, чарыштың түнелдерни үндүрүп тура, чугле бүдүрүлге көргүзүглерин ынап-ла барымдаалап көөрүнден аңгыда, кижизидикчи ажылдың байдалын өөренип көөрүнүң дугайында СЭКП ТК-ның айтышкының принципиалдыг ужур-дузалыг. Ол айтышкынны ажылчы чоннарның бүгү коллективтеринге, бүгү ажыл-агый органнарына, улус ажыл-агыйының адырларына чайгылыш чокка күүсеткен турар ужурлуг.

СЭКП ТК КОЛ СОРУЛГАЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ КЫЛДЫР ажылчы чоннарың, аныяктарың эрге, мөзү-шынар талазы-биле кижизидилгезин улам ыңай эжиждирин идип үндүрген. Пропаганданың болгаш кижизидилгениң бүгү чепсек-херекселдери-биле — парторганизацияга, күш-ажылчы коллективке чугаалажып көөрүнден парлалгага, радио болгаш телевидениеге шугумчүлээринге чедир олчаарган, хөллө алыр чорук, ниитилеңге чүү-даа бербейн, оон хөй түүлүг алырынче чүткүл, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорук, арагалаар чорук болгаш хулиганнаар чорук, бюрократизм болгаш кижилерни тоомча чок көөрү, күш-ажылдың сагылга-чурумун база хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээри ышкаш социализмге шуут удурлашкан эрткен үениң ындыг бужар бак артышкынарын чок кылыр дээш доктаамал, тодаргай сорулгалыг болгаш эштеш чок демиселди чорударын партия организацияларына СЭКП ТК-ның доктаалы хүлээндирген. Ол-болуушкуннар-биле демиселге сөс-биле бүүредирин болгаш хоойлунуң күүн дээштиинде ажыглаар.

Чурттакчы чоннуң эрге болгаш мөзү-шынар кижизидилгезин сайыраңгайжыдарынче, чорудун турар кижизидикчи, профилактиктиг хемчеглериң кижилерге салдарын бедидеринче болгаш оон үндезининге республиканың хоойлу болгаш эрге корум-чурумуу быжыглаарынче партия комитеттери, парторганизациялар доктаамал кичээнгейни салын турар. Эрге корум-чурумун үрээри болдурбазының дээштиг хевирлерни болгаш методтарын бистің республиканың хөй санныг партия болгаш совет организациялары тып чорудун турар. Райониарның хөй кезиинде, чурттакчылыг хөй-хөй суурларда, ажылчы чоннарның коллективтеринде, чурттакчы чоннуң чурттан турар черлериниде янзы-бүрү профилактиктиг хемчеглерни доктаамал чорудун, ажылдавайн турар кижилерни тып, ажылга тургузун, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилерни, таарымчалыг эвес байдалдыг өг-бүдүлерни үүтка болгаш контрольга ап, бичин оолдарга шефтээшкини, дагдыыкчы чорукту организастаан чорудун турар.

Партия, күрүне организацияларының боттандырын чорукан хемчеглери эки түнелдерни берип турар. Республикада ниитизи-биле эрге корум-чуруму быжыккан, чурттакчылыг хөй-хөй суурларда аар херек үүлгедирин кызырылган. Эрткен чылдың чогуур үеэзинге деңнээрге, бо чылдың беш айларының дургузунда кем-бурулуг херек үүлгедиринің саны кызырылган.

Ындыг болзажок партия организациялары хоойлу-дүрүм болгаш эрге-чуруму быжыглаар талазы-биле ам-даа четпес ажылдан турар. Оларның ажылчы чоннарны мөзүшыларга база эрге-хоойлуга кижизидер талазы-биле ажылы амгы үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Чамдык чурттакчылыг черлерде, күш-ажылчы коллективтерде, школаларда, өөредилге черлеринде күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң чуруму үрээр фактылар бар. Кижиге удур кем-херек үүлгедир, арагалаар, хулиганнаар, социалистиг өнчүү база чоннуң хуулда малын оорлаар чоруктар оожум узуткаттының турар. Назы четпээнниң аразында эрге-хоойлу үрээр чоруктар ам-даа бар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Бий-Хем, Тес-Хем районнарда база Кызыл хоорайда кем-херек үүлгедир чоруктарның деңнели ам-даа бар болуп артышаан.

СЭКП хооркому болгаш райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары СЭКП ТК-ның доктаалынга үндезилээш, коллектив, чурттакчылыг чер бүрүзүнде эрге-хоойлу болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң байдалын ханы анализтеп, ниитиниң корум-чурумун быжыглаар ужурлуг. Социалистиг хоойлу-дүрүмнү база ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарга удур партия организациялары, улус депутаттарының Советтери, административтиг болгаш ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары, ажылчы чоннарның коллективтери, школа, өөредилге коллективтери, культура-чырыдыышкын черлери боттарының ажылын идепкейжидер ужурлуг. Оларның эргелери болгаш хүлээлгелериниң тудуш харылаалының, ниитилелдиң болгаш чоннуң мурнунга харыысалгазын, ССРЭ Конституциязын база совет хоойлуларны шыңгыы сагыырын кижилерге болурчогуурур-биле угаадып чедирер херек.

Кижилериң бедик моральдыг шыварлары оларның ниити культуразын бедидериниң хевирлеттиниң тургустунар. Ынчангаш ол ажылче доктаамал кичээнгейни салза чогуур. Кижиниң угаан-бодал болгаш мөзү-шынарының бедик болуру оон бодунуң амыдыралында база медерелинде эргиниң артышкынарын ажып эртери, уяткан алыры-биле харыдаалыг дээрзи билдингир. Чамдык кижилериң материалдыг амыдыралы бедикдаа болза, олар боттарының ниити болгаш культура деңнелин, медерелин база ботиденкейин бедитпейн турар. Ындыг чоруктарны чогуур үеэзинде эскерер, тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг бис. Оон башка ындыг чоруктарның уламындан ол кижилер алыксак-чиксем, биче буржаа психологиялыг апаар деп чүвени уттуп болбас херек. Чамдык хамаатылар боттарының хостут үеэзин, өг-бүле бюджедин ам-даа шын ажыглаан өөренмээнин анализ көргүскен. Олар боттарының ниити билиин, культуразын бедидеринче чүткүвейн турар. Чамдык өг-бүдүлерниң, ылаңгыя көдээде чурттан турар кижилериниң амыдырал-чурталгазының культуразы куду деңнелде турарын чугаалаар апаар. Ындыг кижилериниң социал-амыдырал талазы-биле чыдын калган чоруунуң уламындан совет амыдыралга таарышпас үүлдер тыштын кээп турар. Ынчангаш партия, профэвилел, комсомол организациялары, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа органнар СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылырда ол чорукче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

ИДЕЙ-КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ БОЛГАШ ИНФОРМАЦИЯ АЖЫЛЫН шиитпирлээринге массалыг информацияның база пропаганданың чепсектериниң ролюн бедидеринче СЭКП ТК-ның доктаалы улуг кичээнгейни утландырган.

Бистің республикавыста 4 республика, 2 район солунары үнүп турар. Чурттакчылыг бүгү чердер радиожуттунган, республиканың чурттакчы чоннуң хөй кезиинде телевидение дамчыдылгазын көрүп турар.

Массалыг информацияның чепсектери Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ниитики болгаш даштыкы политиказын база партияның XXV съездизинин болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хөй талалыг практиктиг ажыл-чорудулгазын пропагандалаан, тайылбырлап турар. Олар коммунизм тургузуушкунунга совет улустуң чедишкиннерин, республиканың улус ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезин, күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш ажылчы чоннарның демиселин чырыдын турар. Солуннар, телевидение болгаш радио социал-экономика болгаш культура сорулгаларын шиитпирлээр, ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле партия, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының идеологтуг, политиктиг болгаш организакчы ажылын чырыдын турар.

Ындыг болзажок солуннарның арыннарынга, радиотеледамчыдылгаларга республиканың ажыл-агыйының база культура тургузуушкунунуң чугула айтырыгларының амдаа ханызы-биле чырыттынмайн турарын демдеглээр херек. Солуннар редакциялары, телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазыбиле күркомитет боттарының үндүрген материалдарының дээштиг болурун чедип албайн турар. Шугумчүлелдиг материалдарның дээштиг база-ла бедик эвес. Солуннарның, радиотеледамчыдылгаларның чамдык материалдары принципиалдыг эвес болгулаар ийикпе, азы айтырыгны чидип-биле тургуспас чоруктар база бар. Фельетоннар, өске-даа сатириктиг материалдар ховар. Массалыг информацияның чепсектери түстүс мурнакчыларының болгаш бүдүн коллективтериниң ажылының дуржулгазын калбаа-биле, тодаргай пропагандалаарын чедип албаан.

«Шын» солуннуң редакциязы социалистиг чарыштың айтырыгларын кошкак чырыдын келген. Солун чыл эгезинде күш-ажылчы коллективтериниң ап турар социалистиг хүлээлгелериниң дугайын хөй-биле бижээш, ун хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинин, кайы коллективтерниң мурнап, кайыларының социал турарының дугайын шоолуг биживейн турар. Бо солуннуң арыннарынга күш-ажылды коммунистиг өзу-биле көөр дээш шимчээшкин дугайында материалдар шоолуг үнмейн турар.

СЭКП ТК-ның доктаалында солун бүрүзү боду онзагай «арынныг», чырыдар кол айтырыгларлыг, бодунуң ноомчукчуларынга таарышкан материалдарлыг, оларны көрүштүг, чараш ыылдыр парлаар ужурлуг деп айыткан. «Шын» солун боду база-да өскелерден ылгалып турар «арынныг» — ону болдуунда көдээнин чурттакчылары ноомчун турар. Ынчангаш ук солун көдээниң хөгжүлдезинин айтырыгларын, көдээ ишчилериниң, ылаңгыя хойжуларының ажыл-амыдыралын, көдээ чоннуң хөгжүлдезинин, коммунал-амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгларны ханызы-биле чырыдар ужурлуг.

«Тувинская правда» солуннуң редакция коллективи, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, чөр-чер Советтериниң ажылын, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш ырак районнарның ажыл-амыдыралының дугайын четпес чырыдын турар. Республиканың социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезинин чугула айтырыгларын чырыдын бижиривин орнунга бо солун чамдыкта өске солуннардан хөй материалдарны чара парлап, шынары куду репевиняларны хөй-биле бижин турар. Солуннуң парлааны ажылчы чоннарның коллективтериниң хөй санныг эгелээшкиннери, сапал-онаалдары чогуур деткимчени албайн турар. Партия эге организацияларының ажылының дуржулгазы солуннуң арыннарында ховар бижиттинин турар.

Телевидениенин болгаш радио дамчыдылгазының кылын турар дамчыдылгаларының шынары кошкак, айтырыглар ханызы-биле чырыттынмайн турар. Бүдүрүлге мурнакчыларының дугайында дамчыдылгаларга сан-чурагайлар дугайын хөй-биле чугаалап турар. Телевидение студиязы хамаатыларының боттарын ап чоруурунуң культуразын бедидер, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктарга удур демиселди күштелдирер, социалистиг өнчүү камгалаар дугайында чугула айтырыгларны ховар чырыдын турар.

Аныяктар солуннары «Тыванын аныяктары» биле «Молодежь Тувы» күш-ажылчы коллективтериниң, өг-бүленин, школаның чаа кижини кижизидиргеге ролюнуң, амыдыралдың совет хевирин пропагандалаарының, комсомол организацияларының ажылын чырыдарының айтырыгларынга тодаргай системаны чедип албаан. Аныяк кижилериниң чон мурнунга хүлээлгезинин база мораль-этика болгаш эрге-хоойлу кижизидилгезиниң дугайында айтырыглар аныяктар солуннарынга ковчуг ховар бижиттинин турар.

Солуннар редакциялары, Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитеди СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, үстүнде айытынган четпестерни эдер хемчеглерни ап, ажылчы чоннарның ортузунга идеология болгаш политикижизидилге ажылын күштелдирер херекке массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң ролюн күштелдирер хүлээлгелиг.

Хоорайның болгаш райониарның партия, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының хөй кезии парлалга созунге кичээнгейлиг хамаарылгалыг. Ынчалзажок, солуннарга, радиога база телевидениете үнген материалдарны, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилериниң чагааларын сайгарын көөрү-биле организацияларже чорударга харыы чок артып турарының фактылары амдаа хөй боон турар. Чамдык удуртукчулар парлалганың шүгүмчүлелдиг медээлериниге өзу барымдаалаар чорукту көргүзүп, четпестерни чайладыр дээш тодаргай, дээштиг хемчеглер албайн турар. Парлалганың созунге кичээнгей чок, чогуур хемчеглерни албас удуртукчуларны партия комитеттери шыңгыызы-биле көөр ужурлуг. Парлаан болгаш дамчыткан чүүлдериниң дээштиин бедидери солуннар редакцияларының, телерадиокүркомитеттиң боттарының шудургу ажылындан база улуг хамаарыктыр болгай. Чүүлдерге хамаарыштыр дүрген база ажыл-херекчи хемчеглерни алыры чугула: парлаан чүүлдерже катап эргип, база катан чырыдар, таарымча чок харыыларны чидиг тайылбыр-биле кады үндүрер, херек апарганда партия органнарынга дамчыдар херек.

Министрлер болгаш республиканың төп ведомстволарының удуртукчулары парлалгага, телевидениеге болгаш радиога материалдарын доктаамал бээр ужурлуг деп ТК-ның доктаалында айыткан. Чамдык партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары парлалгага түүлдер биживейн турарын айтыры артык эвес. Оларга Мөнгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н.-С. Шагдыр-оол, чуртталга-коммунал ажыл-агый министри В. М. Еремеев, «Сельхозтехниканың» күркомитединиң даргазы С. М. Мешкорудников, Тожунуң райкүүском даргазы Д. О. Дарган, «Скотопром» трестиң директору И. С. Юртаев олар хамааржыр. Адын адаткан эштер чогуур түнелдерни үндүрүп, боттарының мурнунда турун турар ниитиниң сорулгаларын күүседирде массалыг информацияның чепсектериниге харылдаазын бижыглаар боор деп бодап тур бис деп, плеткелчи чугаалаан.

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ хөй-ниити организацияларының, культураның, уран чүүлдүң албан черлериниң мурнунга улуг харыысалгалыг сорулгаларны салган.

Профоблчөвүлелдин, ВЛКСМ обкомунуң, Культура министерствозунуң, чогаадыкчы эвилелдериниң, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң, эки тура спорт ниитилелдериниң, ДОСААФ обкомунуң база оларның чөр-черде организацияларының ажылында шыңгыы четпестер барын оратор демдеглеп чугаалаан, Профоблчөвүлел, адырлар обкомнары, профэвилелдериниң тус-тус комитеттери социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөрү дээш шимчээшкинни чедир организаставайн турар, эки ажылдыг коллективтериниң болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларының мурнакчы дуржулгазын сула пропагандалап база нептередип турар. Күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылының дээштиин профэвилел комитеттери чедип албайн турар. Чамдык ажылчынарның база ажылдакчыларының талазындан күш-ажылчы болгаш ниитиниң чурумунуң хажыдыышкынарының фактылары-биле эптежип турар таварылгалар ховар эвес, оларның сагылга-чурумун местномнар, профэвилел хуралдарына чугаалашпайн турар.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин эжиждер талазы-биле ВЛКСМ обкомунуң, хооркомнуң, райкомнарның ажылында бедик идепкейлиг, шудургу чорук көзүлбейн турар. Кижизидилге ажылынга аныяк оолдарның болгаш уругларның сонуургал-негелделери, эртембилиинин болгаш мергежилиниң улам бедип орар деңнели, аныяктарның ацгы-аңгы бөлүктериниң база категорияларының сонуургалдары өөренип көрдүнмейн турар. Чамдык комсомол организацияларында ленинчи зачеттарны эртиреринде өзу барымдаалаар чорук бар. Чамдык комсомол комитеттери, организациялары ийи-чаңгыс аныяк кижилериниң талазындан ниитиниң хоойлуларын болгаш корум-чурумун хажыдын турар таварылгаларына принципиалдыг буруудадышкынны бербейн турар. Аныяктарның хостут үеэзин чөп организаставайн турар.

Профоблчөвүлелдин, ВЛКСМ обкомунуң талазындан айытынган четпестерни чайладырының талазы-биле, ажылчы чоннар коллективтериге, аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының деңнелин, республиканың экономиказын, культуразын улам ыңай сайырадыры дээш демиселге күш-ажылчы база политиктиг идепкейлиг бедидериниң талазы-биле чогуур хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Культура министерствозунуң культура, уран чүүл албан черлериниң ажылының дээштиинче, кадрларны шилириниче база кижизидерин эжиждиринче, мурнакчы дуржулганы өөренип, ону нептередиринче четпес кичээнгей салыр турарын айтыр херек. Хөй-хөй культура албан черлери чөп ортузунга культура-массалыг ажылдың өзулуг төптери кылдыр ам-даа чедир ажылдавайн турар.

Ийиниң, Ийи-Талдың, Кызыл-Дагның, Кызыл-Тайганың, Тэлиниин, Ишкининиң, Сесерликтиң, Хөлчүктүң, Суг-Бажының, Үү. Шынаанның, Ак-Даштың, Хаактың, Хадың-Аксының, Солчурнуң Культура бажыңнары болгаш клубтары көрүш чок байдалдыг, чоруттунуп турар массаполитиктиг хемчеглер ында эвээш.

Чогаадыкчы эвилеллериниң ажылчы чоннарның кижизидилгезинге салдары ам-даа куду. Кинофикация эргелелиниң ажылында шыңгыы четпестер бар. Элээн каш районнарда кино хандырылгазының деңнели чавыс дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Культура министерствозу, чогаадыкчы эвилеллер, оларның удуртукчулары массаполитиктиг болгаш культурачырыдыышкын ажылын чогуур деңнелинге чедир идепкейлиг, ажылчы чоннарның культурлуг дыштанылгазын организастаарын эжиждер ужурлуг. Культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының идей-политиктиг кижизидилгезиниң деңнелин бедидер. Театрларының, филармониянның, культура бажыңнарының, клубтарының, библиотекаларының ажылынче ханылап кирер база ажылчы чоннарның кижизидилгезинге оларның салдарын бедидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудар херек.

СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет, эки тура спорт ниитилеллери, ДОСААФ обкому боттарының ажылын эдо турүзар ужурлуг. Эрттирип турар хемчеглер болур-чогуурубиле массалыг эвес, организастааны четпес бооп турар. Спортчу байырлалдар болгаш маргылдаалар чедир белеткеттинмейн эртип турар. Стадионнарның, шөлдериниң болгаш залдарының хөй кезии чедир ажыглаттынмайн турар, септеттинмээн, чаагайжыттынмаан, көрүүл чок байдалдыг бооп турар. ГТО комплексинин нормаларының массалыг дужаалдазы чоп ортузунда чедир чоруттунмайн турар. Спорттуң хөй-хөй хевирлери (чиик атлетика, футбол, хоккей, конькиге маңнаары) чедир сайыравайн турар. Спорттуң шеригжиткен хевирлери кошкак нептерээн. Шеригже келдиртин турарларының аразында разрядтыг спортчулар, ГТО демдектерин дужаап алганнар ындыг-ла хөй эвес.

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНДА өөреникчи аныяктарның, студентилериниң коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле харысалгалыг сорулгаларны айыткан. Ол сорулгаларны чедишкиниг боттандырарынга бүгү таварымчалыг байдалдар республикада бар. Школалар болгаш өөредилге черлери чогуур материалдыг баазалыг, бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандыртынган. Школаларда болгаш өөредилге черлеринде өөредилге-кижизидилгелиг ажылды сайыраңгайжыдарының талазыбиле эвээш эвес ажылды партия организациялары, башкылар коллективтери чорудун турар.

Моон-биле чергелештир өөреникчилериниң болгаш студентилериниң кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң деңнели хөй-хөй школаларда болгаш өөредилге черлеринде ам-даа чавыс дээрзин демдеглээр херек. Хөй школачылар багай өөренгеш, ийи чылчылап артып турар, чамдык элээди уруглар ниитиниң корум-чурумун хажыдып, кем-херек үүгедип турар. Эргечурум хажыдыышкынларының болгаш кем-херек үүгедиларының элээн хөй кезии Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның болгаш Кызыл хоорайның школачылары ылып турар. Баян-Тала, Чыраа-Бажы, Аянгаты, Суг-Бажы, Дөң-Терезин, Хөндергей болгаш өске-даа школаларының чамдык өөреникчилери аар кем-херектерни безин кылган. Чамдык башкылар коллективтери, партия организациялары, кижизидилге ажылының организакчылары өөреникчилериниң болгаш студентилериниң идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин күштелдиреринче четпес кичээнгей салын турар. Профэвилел, комсомол, пионер организацияларының, обществоведение кичээлдериниң, культура-чырыдыышкын албан черлериниң аргалары, кижизидилге ажылының янзы-бүрү хевирлери школачыларның болгаш студентилериниң идейлиг бүзүрелин, моральдыг бедик шыңарларын, ажылчанының культуразын хевирлеп кижизидериниге четче ажыглаттынмайн турар. Ниити билигниң элээн хөй школаларында күш-ажыл өөредилгези болгаш школачыларның профессионал угландырыышкыны чогуур деңнелде ам-даа чоруттунмайн турар.

Школаларның болгаш өөредилге черлериниң чамдык башкылар коллективтери, партия, профэвилел, комсомол организациялары сургуул аныяктарның чурттан турар черлериге чогуур кижизидилге ажылын четпес чорудун турар. Ындыг ажылды организастаарын эжиждириниң айтыргылары чамдык партия райкомнарының, совет, профэвилел, комсомол органнарының болгаш улус өөредилге киллистериниң доктаамал кичээнгейинде эвес болуп турар. Хөй-хөй өөреникчилер, ылаңгыя педагогика талазы-биле четпес кижизиттинген, назы четпээннер хөрээнің талазыбиле инспекцияның үчүлүнде турар уруглар болгаш элээдилер, болгумнерде, спорт-массалыг ажылдарда, туризмде, уран болгаш техниктиг чогаадылгада хаара туттунмаан.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, профоблчөвүлел, профэвилелдериниң адырлар обкомнары, ВЛКСМ обкому, хооркому, райкомнары, Чырыдыышкын министерствозу, профтехөөредилге эргелери, өске-даа министерстволар, ведомстволар, хооррайкүүскомнар партия, профэвилел, комсомол организацияларының, башкылар коллективтериниң, бүгү хөй-ниитиниң күжениишкиннерин өөреникчи болгаш студент аныяктарын кижизидилгезинде болгаш өөредилгезинде четпестерни чайладырынче мөөнүзүр ужурлуг. Бүгү школаларга болгаш өөредилге черлеринге, интернаттарга болгаш общежитиелерге идей-кижизидилгелиг ажылды улам эжиждер талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры чугула. Ниитилелге ажыктыг хөректерге, культура-массалыг, оран камгалал-спорт хемчеглеринге өөреникчилериниң, студентилериниң идепкейин көдүрер, оларның ортузунга амыдыралдың совет хевирин калбаа-биле пропагандалаар, школачы болгаш студент бүрүзү коммунистиг моральдың нормаларын болгаш принциптерин сагыырын хандырар. Өөреникчилериниң болгаш студентилериниң идей-политиктиг кижизидилгезинге бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларын, улус ажыл-агыйының специалистерин, мурнакчы ажылчыннарны калбаа-биле киириштирер, күш-ажылчы коллективтериниң школаларны, өөредилге черлерин шефке алырын идепкейжидер.

Партия комитеттери, улус өөредилге органнары, СЭКП ТК-ның доктаалында негеп турарын өзугаар, өг-бүленин, школаның болгаш хөй-ниитиниң харылзаазын бижыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар, башкының аталдарын бедидер, оон идейлиг дадыгышкынының дугайында доктаамал сагыш салыр, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ниитики болгаш даштыкы политиказының чугула айтырыгларының дугайын башкыларга информастаарының системазын ажылдап кылыр херек деп, илеткелчи демдеглээн.

СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНДА салдыыган сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээри СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының организакчы болгаш башкарыкчы ролюн улам бедидерин негеп турар. Олар ажылчы чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың бедик деңнелин хандырар хүлээлгелиг. Партия эге организацияларында болгаш партия болуктеринге улуг негелделер салдынып турар, СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээни ышкаш, олар хүн бүрүдеги идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулганың төвү болур, коллективти сырый каттыштырар, кижилериң тус бүрүзү-биле ажылды билдилиг чорудар, оларның социал болгаш күш-ажылчы идепкейин деткиир, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың культуразын бедидер, чаа чүүлду угаап билирин хөгжүдер ужурлуг.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың ажыктыы болгаш шынарлыы ону ышкы планнарындан улуу-биле хамаарыжыр. Партияның Кызыл хооркому, райкомнары идеологтуг ажылды планнаарын сөөлгү чылдарда элээн эки кылып турар апарган. Ынчалза-даа ол бүгү-ле партия комитеттериниң, партия эге организацияларының хүн бүрүгү практиказында ам-даа ыжыы-биле кирбээн. Чамдык таварылгаларда планнарның эртем талазы-биле үндезилдери бодан кылганы четпейн турар. Ол планнар ажылдың эчис түнелдерин чедип алырынче четпес угланган болгулаар.

СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр, СЭКП хооркому, райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары идеологтуг ажылдың перспективтиг болгаш чыл планнарын ажылдап кылыр ужурлуг. Ындыг планнарның кол утка-шынарлары болгаш эчис сорулгалары идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзүшынар кижизидилгезиниң сырый чаңгыс аайын ажылчы чоннуң янзы-бүрү бөлүктериниң онзагай байдалдарын барымдаалап хандырары болур ужурлуг. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң планнарын тургузуп турар үеде, СЭКП ТК-ның доктаалында айытканы ышкаш, кол кичээнгейни хөй-ниитиниң санал-онаалын хандыр болгаш бүгү талалыг өөренип көөрүнче, социологтуг шинчилеллерни чорударынче, оларның түнелдерин ажыглаарынче салыр ужурлуг.

Партия организациялары совет болгаш ажыл-агый органнарының, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларының, школаларының, өөредилге черлериниң, культура болгаш уран чүүл албан черлериниң, чогаадыкчы эвилеллериниң, күш-ажылчы коллективтериниң идеологтуг ажылын дүүштүрериниң хөрээнге боттарының удуртукчу өзек болур ролюн күштелдирер ужурлуг. Чурттуң хөй-хөй партия организацияларында бо эрге-хүлээлгени партия комитеттериниң идеология комиссиялары күүседип турар. Оларның ажылчорудулгазын СЭКП ТК чүүлдүг деп көргеп. Биске СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының чаныга идеология комиссияларын тургузары чугула, олар коллективтерде болгаш чурталга черлеринде идей-кижизидилгелиг ажылды дүүштүрер, кижизидилгенин, хүлээн алдынган шиитпирлерин, планнарын болгаш хемчеглерин күүседээн организастаарының контролюнуң чаа хевирлерин болгаш методтарын тывар ужурлуг.

(Тончүзу 3-ку арында).

КИЖИЗИДИЛГЕНИ УЛАМ ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

(Төнчүү. Эгеин 1-ге, 2-ге арынларда).

СЭКП ТК-ның доктаалында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің ажылда четпестерин эдеринге онза чугула ролюн, кижизидилге ажылын эжижидеринге оларның ужур-дузазын демдеглээн. Бисте чамдык партия организациялары шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдеринче чогуур кичээнгей салбайн турарын демдеглээри чугула. Чамдык партия организацияларында ында шиитпирлеттинмээн чиит айтырыгларны оюн каапар болгаш четпестер дугайын ажыы-биле чугаалавас чоруктар ам-даа таваржып турар, ооң түннелинде сагыш оожургаар байдал ховар эвес тургустунуп турар. Партия хооркому, райкомнары кайы-бир удуртукчуларны ажылында четпестерни дээш шүгүмчүлээш, херектің байдалын эжижидер, четпестерни, чайладыр дээш шүгүмчүлел ооңда чүү кылдынып турарын уттуптар таварылгалар эвээш эвес.

СЭКП ТК-ның айтыышкынларынга дүүштүр партия организациялары шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалын ханы анализтеп көөрү, ооң калбарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузары, шүгүмчүлел кызыкчыларын, бюрократтарны болгаш ажыл чылзырларны, СЭКП ТК-ның доктаалынын негеп турары ышкат, шыңгыы харыысалгага киирери чугула. Партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ниити организациялары боттарының ажылының дугайын ажылчы чоннарга доктаамал дыңнадыр, ооң ажык болурун хандырар ужурлуг, ол болза массаларның чогаадыкчы идепкейин бедидериндээ дузалаар. Ажылчы чоннар мурнунга удуртукчу ажылдакчыларның чүве чугаалаарын доктаайкал организастаары, олар чонга чедишкиннерни, бар бергелерни болгаш четпестерни чугаалап бээри, оларны ажып эртер дээш ап турар практиктер хемчеглерни дыңнадыры чугула.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫҢ АЖЫКТЫЫН БОЛГАШ ШЫНАРЫН бедидери кадрларның идей-теоретиктиг болгаш профессионал белетке-лиңден, ак сеткилдииңден болгаш харыысалгалыындан шиитпирлии-биле хамааржыр. Мооң-биле холбаштыр СЭКП хооркому, райкомнары, партком-нар, партия организациялары идеология кадрларын болгаш активтерни шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин эжижидеринче, оларга бүгү талалыг дуза көргүзеринче доктаамал кичээнгей салыры эргежок чугула. Эки билиглиг, бедик мергежилдиг идеология кадрлары бисте ам-даа чедишпес болгай.

Идеология кадрлары бистің ниитилелдің хөгжүлдезинің өрспективаларын, партияның политиказын, хүн бүрүнүң сорулгаларын эки болгаш хандыр билген, чурттун, республиканың, хоорайының, районунуң амыдыралының бүгү талаларының бодунуң партия организациязының шиитпирлеп турар сорулгаларының дугайын дыңнаан турзун дээш, оларның боттарынга информацияны күштелдирее эки. Оларның харыысалгазын бедидери, ооң-биле кады оларны хумагалап болгаш чаагай сеткил-биле көөрү, партия организациязының хайгааралынга доктаамал тургузары чугула.

Идеологтуг политика-кижизидилгелиг ажылды боттандырарынга улуг роль ажылагыйларның удуртукчу кадрларынга хамааржыр. Оларга бедик негелде салдынып турар. «Амгы үениң удуртукчузу бодунга партийжи чорукту, чүвени ханы көөрү-биле, чурумнуг чорукту, херекти инициативтиг болгаш чогаадыкчы көөрү-биле тудуш харылзаштырар ужурлуг — деп, СЭКП-ниң XXV съездизинге эш Л. И. Брежнев демдеглээн. «Мооң-биле кады кандыг-даа участокка удуртукчу социал-политиктиг, кижизидикчи аспектилерни база барымдаалаар, кижилерге, оларның хереглелдеринге болгаш дилегларынга дыңнангыр болур, ажылга болгаш амыдыралга үлегер-чижектиг болур хүлээлгелиг».

Партия, профвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле кады ажылчы чоннарның кижизидилгезинин, ниити билиин, профессионал деннелин бедидериниң айтыгларын боду шиитпирлежип, культураамдырал байдалдарны эжижидериниң, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның угаан-бодал негелделерин хандырарының, бот-тывынгыр уран үүлдү хөгжүдериниң дугайында сагыш салып чоруур ажыл-агый удуртукчулары бистің республикада эвээш эвес. Оларга «Тыва кобальт» комбинаттың директору Колстниковту, республиканың Садыг министри Салчакты, Тыва автотранспорт эргелелиниң начальниги Парунинни, «Росводпром» каттыжыышкынның ДБК заводунуң директору Постниковту, «Каз-Хем» разрезтің директору Евдокимовту, «Шекпээр», «Нарын» совхозтарның директорлары Ооржакты, Дүгерни болгаш өскелерни-даа хамааршыттырып болур.

Кижилерни кижизидерин үүгле партия, хөй-ниити организациялары чорудар, олар үүгле командылаар, оларга үүгле план күүселдеан херек, деп санаар сагыштыг ажылагый удуртунчулары ховар-даа болза база бар. «Кызыл тук» совхозтуң директору Анышин үүгле кижизидилге ажылынга кириишпейн турар эвес, харын боду үргүлчү арагалап, совхозта чорудун турар хөй-ниити, политиктиг хемчеглерге кириишпейн турар, парткомнуң, көдээ Советтің санал-оналын тоовас. Совхозтар директорларындан «Чаа оруктуң» Дапык, «Барлыктың» Дожулаа, К. Маркс аттыг совхозтуң Монгуш, «Хадыңның» Тыкеев, балык заводунуң директору Крицын, Кызылдың пиво заводунуң директору Елунин олар боттарының коллективтеринге күш-ажылдың болгаш ниити чурум-сагылганы быжыглаарының айтыгларынче эвээш кичээнгей салып, ажылагый херээ-биле кижизидилгени багай дүүштүрүп турар.

Удуртукчу кижи ажылагый тургузуушкунунуң кандыг-даа участогунга ажылдап турза, эрге-дужаалдан болгаш ат-сывындан хамаарылга чокка, ол партияның политиктиг аныяктарын, дыштанылгазын организастаар, идей-кижизидилге ажылын эжижидер талазы-биле профвилел организацияларының чорудун турар ажылдарынга ол доктааган. Ынчалзажок ажыл-херекте четпестер хөй. Социалистиг чарыштың кижизидикчи ужур-дузазын ооң түүнелин үндүрерде шоолуг барымдаалавас, ажылчыннарның квалификациязын бедидеринче, амыдырал-чурттаганы улам эжижидеринче кичээнгей салбас чоруктар чамдык коллективтерде ам-даа бар. Профвилелдеринге хамаарышкан культура албан черлериниң ажылы база-ла чогуур дейвелге тургустунмаан. Кижизидилге ажылынга күш-ажылчы коллективтериң ролюн бедидериниң, өөредилге черлеринге, аныяк-өскеннер ортузунга интернационалчы кижизидилгени күштелдириниң эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай эжижидер дугайында» доктаалын Бии-Хем районунуң ажылчы чоннарының изин-биле деткип, таныжып турарының дугайын СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин саналының эгезинге чугаалаан.

Районнуң коммунистери, ажылчы чоннары ниити билиин, идей-теоретиктиг деннелин бедидер дээш политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин кичээлдеринге идепкейлиг өөренип турар. Эрткен өөредилге чылында өөредилгениң бүгү хевирлеринге, авеноларынга айыттынган программалар-биле чергелештир Л. И. Брежневтин «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын өөренип, партия ажылының стиль, методун ук номнарда канчаар бижип көргүскенин сайтарып турган.

Чон ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштеллирер дээш районнуң бүдүрүлге коллективтеринде партия организациялары чамдык тодаргай хемчеглерни боттандырып турар. Планныг онаалдаларны күүседиринге коллектив кежигүү бүрүзүнүң салыышкынының дугайында айтырыгны партия эге организацияларының ажык хуралдарынга чугаалажып көрген. Ооң түүнелинде коллективтин ажыл-херээ дээш кижилериниң харыысалгазы, бот-идепкейи бедип турар. Чижээлээргe, «Өөк», «Хадын» совхозтарда ажыл нормазын күүсетпес кижилериниң саны көскүү-биле эвээжээн. Амгы үеде районда ростовчуларның эгелээшкинин өзугаар «Хожудап турарлар чок ажылдаар!» деп шимчээшкин калбарган.

В. М. Евтешин СЭКП Тыва обкомунуң II пленумунуң шиитпирлериниң районда канчаар боттанып турарының дугайын чугаалаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң парткому кижизидилге ажылын комплекстиг чорударының планын каш чыл буруңгаар тургускан, күш-ажылчы коллективтерге политика-кижизидилгелиг ажылды чорударынга специалистерниң ролюн күштелдирген. Малчынарже комплекстиг бригада үндүреринин, политхүн болгаш экономиктиг өөредилге эрттиреринин хүннерин тодаргай доктааткан. Кижизидилге ажылын чонуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп эгелээнинин түүнелинде күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктарының саны арткан чылдың ол үеэинден бээр 2 катап кыысылган. Бо бүгүнүң дугайын ук совхозта партком секретары Х. С. Дамба-Даржаа саналынга чугаалаан.

«Тувинская правда» солунның редактору В. Л. Маслов партия болгаш чазактың доктаал, шиитпирлерин чонга таныылбырлап чедирер, пропагандаалаар, күүне планын болгаш бедиткен хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш солун ажылдакчыларының кылып турар ажылынга доктаагаан, чамдык партия, совет, ажыл-агый органнарының солунга үнген шүгүмчүледдиг материалдарны хөрекке албайн, эгелекчи саналдарны деткивейн турарының фактыларын тодаргай чугаалаан. Чонуң солунга бижээн негелде-хомудалдарынга, шүгүмчүледдиг материалдарынга чамдык черлериниң харыысалгалыг ажылдакчылары чогуур үеэинде харыы бербейн турар.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийиги секретары С. С. Куулар бодунуң саналынга кижизидилге ажылын тодаргай чорудар талазы-биле партия организацияларының, партбүлүктериниң кылып чорудуп турар ажылынга доктааган. Идеология ажылының бүгү хевирлерин дээштир болдурар хемчеглер планныг онаалдаларны күүседирин хандырарынче угланган. СЭКП райкомунуң идеология ажылынга кириштирип турар активиниң саны көвүдеп, шынар составы эжижип орар. Амгы үеде районда 800 ажыг агитатор, политинформатор, лектор болгаш илеткелчи чон ортузунда ажылдап чоруп турар.

Назы четкеннерге паспорт тыпсыры, шеригже ооллдарны үдээри, хоочуннар-биле ужуражыышкын дээш ышкаш хемчеглерни байырлалдыг байдалга эрттиреринин чурумчудар хемчеглерни районда практикалап эгелээн.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы К-Э. К. Кудажы саналының эгезинде СЭКП ТК-ның доктаалының ужур-дузазын бедин-биле үнелеп чугаалаан. Тыва литератураның хөгжүлдезинге кыскаызы-биле ол доктааган. С. Сарыг-ооллун, С. Сүрүн-ооллун, С. Козлованың болгаш өскедаа тыва чогаалчыларның чогаалдарын сөөлгү үеде Москвага үндүрген. Литература критиказының дугайында партия Төп Комитединиң доктаалы үнген соонда бо ажылды эжижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни алган, ынчалза-даа литература критиказы бисте ам-даа хожудап турар.

Чогаалчыларның намдарын, чогаалдарын студентилер, школачылар өөренип турар. Ол дээрге канчаар-даа аажок улуг үнелел-дир. Аңаа төлептиг болур ужурлуг бис. Ынчалза-даа чамдык чогаалчылар, аныяк литераторлар ажыкшынга, амыдыралга төлеп чок чоруун көргүзе бээр чоруктар таваржыр. Эгелеп чоруур аныяк чогаалчыларның аразында баштайгы чымындызы үнүп келирге мактаныр, билиргээр ийи-чаңгыс кижилер барын оратор шүгүмчүлээн.

Тыва чогаалчылар ам-даа четпес ажылдап турар. Ак-Довурактың, Хову-Аксының, Чаа Шагаан-Арыгның ажылышчиларының дугайында чогаалдар ам-даа чок. Республиканың Культура министерствозу уран-чечен кивону тургузар хемчеглери алыр үе келгенин К.-Э. К. Кудажы саналынга чугаалаан, орта ойнап болур арга-дужулгалыгдаа, аныяк-даа артистер барын айыткан.

Тываның чогаадыкчы эвилелдери, ооң иштинде чогаалчылар СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдаарын бүзүреткен.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам эжижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир дээш республиканың «Билиг» ниитилел организациязы амгы үеде хемчеглерни ажылдап кылып турарын республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чериниң даргазының ораланчызы С. И. Шуклин саналының эгезинде чугаалаан.

Чыл келген тудум-на номчуттунып турар лекцияларның саны көвүдеп, шынары эжижип орар. Улус ажылагыйының специалистериниң аразында лекция пропагандазынга идепкейлиг киржип турарлар эвээш эвес, оларның аттарын адаан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестерге С. И. Шуклин доктаагаан. Мергежилдиг лекторлар эвээш, оларны белеткээр, өөредир хемчеглерни хоорком, райкомнар албайн турар. Ол ышкаш материалдыг бааза кошкак. Ылангыя методиктиг кабинет, библиотека чок, оларны тургузаар хемчеглерни ап турар.

Илеткелчи, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түүнел сос чугаалаан.

Партия активиниң хуралынга чүве чугаалаан эштериниң саналдары болгаш шүгүмчүледдери шын база үнелиг-дир, ону өөренип көөр бис. Партияның чугула документизинде айыткан сорулгаларны кижилер эки билип турары тодаргай-дыр, ынчангаш ажылдың кайы участогунче кол кичээнгейни салыры тодараткаш, ону күүседир дээш ажылдаар херек.

Совхозтарда партия организацияларының секретарлары СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар шыңгыы хемчеглерни алыр. Чамдык партия ажылдакчылары ажыл-агый айтырыгларынче чайлы бээр, кижизидилге ажылынче кичээнгей салбас чоруктар бар. Ол дээ айтырыгны кады шиитпирлезе чогуур.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам эжижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ажыл-ишке, амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг бис деп, ол түүнелинде чугаалаан.

— Бүгү совет кижилериниң ниитилел-политиктиг медерелин улам калбартып хөгжүдериниң, оларның идепкейлиг бүзүрелиниң, организастыг чоруун болгаш социал идепкейин бедидер дугайында партияның доктаамал сагыш салыышкынының чаа тодаргай илерээшкини — «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ынай эжижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын найысылалдың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары ханы сеткил ханыышкыны-биле түүлдүгээнмүшаан, ажыл-чорудулганың налбак программазы кылдыр хүлээп алган—деп, ол чугаалаан.

Коллективтериниң хөй нуруузунда идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзүшынар кижизидилгезинин тудуш холбашкак болуру хандыртынып турар дээрзин ол демдеглээш, бо бүгү бүдүрүлгеге, план күүселдезинге дээштиг салдар чедирип турарының чижектерин көргүскен. Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чуруму элээн быжыккан. Эрткен чылдың бо үеэинге деннээрге кем-херек үүлгедир чорук элээн кызырылган. Бүдүрүлгеде, тудугда прогулдуң саны эвээжээн.

Оратор политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң, пропаганданың, агитас-массалыг ажылдың байдалының дугайынга тодаргай доктааган. Ынчалзажок СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр алыр болза, парторганизацияларның, идеология албан черлериниң идей-кижизидилгелиг ажылында улуг четпестер бар дээрзин А. И. Пожидаев демдеглээн. Идеология ажылын тодаргай ажыл-херек-биле сырый холбаштырары чедип алдынмаан. Чамдык коллективтерде күш-ажылдың база хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарының чижектерин ол көргүскен. Чыл эгезинден бээр улус ажыл-агыйының адырларынга 4 муң ажыг кижи-хүнү прогул болган. Аныяктарның, студентилериниң болгаш школачыларның идейлиг болгаш мөзүшынар кижизидилгезинде улуг четпестер бар.

Культура, чырыдыышкын, чурттала-коммунал ажылагый министерстволары, күш-культура болгаш спорт комитеди ажылчы чоннарның, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының даргазы Крапивин, республиканың аъш-чем үлетпүр эргелелиниң начальниги Кызылоол, «Тыва септелге тудуг» эргелелиниң кол инженери Федотов, транспорт эргелелиниң кол инженери Петров болгаш өске-даа чамдык удуртукчу эштер идеология ажылынга киришпейн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам эжижидер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле болур-чогуур бүгү хемчеглерни хоорайның партия организациязы ап чорудар дээрзин ол түүнелинде бүзүреткен.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Т. С. Данзын-оол бодунуң саналынга СЭКП ТК-ның үстүнде адаанывыс доктаалын партия организациялары районнуң бүгү ажылчы чоннарынга калбаа-биле таныштырып турарын, чоокта партия райкомунуң пленумунга ол чугула документиде айыттынган түүлдерни боттандырар талазы-биле план-хемчеглерни хүлээп алганының дугайын дыңнаткан. Идеология ажылдакчылары болгаш партия актив ниитизи-биле онгу бөө чылдың болгаш бо чылдың планнарын күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастап турарын ол чугаалаан, партия организацияларында агитаторларның, политинформаторларның, илеткелчилериниң болгаш лекторларның чон ортузунга чорудар улуг ажылының дугайында ол тодаргай чугаалаан.

Чонуң чурттап турар чериниң аайы-биле тус-тус кижидер-биле ажылды күштелдиреринче агитквартиралар-ның, ылангыя 15 чыл буруңгаар Кызыл-Даг суурга тургустунган, ам-даа күжениншинин ажылдап турар агитквартиралар ажылының дуржулгазын ол тодаргай чугаалаан. Районда бот-тывынгыр уран үүл база-ла хөгжүп, сайзырап турар.

Ынчалзажок бистің ажылхерээвисте четпестер база бар. Чер-черде чорудуп турар идей-кижизидилгелиг, массалыг ажылдың шынарынче партия организацияларының кичээнгейин кошкак. Бот-тывынгыр уран үүлдүң чамдык хевирлери, жанрлары кошкак хөгжүй турар. Культура албан черлериниң материалдыг баазазы кошкак. Чоннуң чамдык кезектериниң ортузунда арагалаар, социалистиг хоойлу-дүрүмүн, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар ам-даа бар. Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни партия организацияларында ап турар. Ооң-биле чергелештир республиканың министрлери, комитеттер даргалары, эргелелдер начальниктери, чогаадыкчы эвилелдериниң ажылдакчылары күш-ажылчы коллективтерге удаа-дараа барып, чонбиле ужуражылгалар кылып турар болза чогуур дээрзин ол саналдаан.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң секретары Б. С. Шыырап саналын политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге холбаштырган. Солунларга, журналдарга чонуң сонуургалы улгадып, угаанбодал талазы-биле хереглелдери улам өзүп турар. Парторганизациялар мөзү-шынар кижизидилгеанинің талазы-биле ажылды күштелдирген болза-даа, чамдык черлерде корум-чурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар ам-даа узуткаттынмаан. СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш районнуң партия организацияларының чорудун турар хемчеглеринге ол тодаргай доктааган.

Индирде профвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу. Идеология ажылының талазы-биле СЭКП ТК-ның чаа доктаалында профвилелдериниң мурнунга харыысалгалыг сорулганы салган дээрзин чугаалаан, социалистиг чарышты, күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөр дээш шимчээшкинни калбартыр, ажылдың дешилгелиг аргазын, «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинни нептередир, ажылчы чоннарның эргежыктарын камгалаар, дыштанылгазын организастаар, идей-кижизидилге ажылын эжижидер талазы-биле профвилел организацияларының чорудун турар ажылдарынга ол доктааган. Ынчалзажок ажыл-херекте четпестер хөй. Социалистиг чарыштың кижизидикчи ужур-дузазын ооң түүнелин үндүрерде шоолуг барымдаалавас, ажылчыннарның квалификациязын бедидеринче, амыдырал-чурттаганы улам эжижидеринче кичээнгей салбас чоруктар чамдык коллективтерде ам-даа бар. Профвилелдеринге хамаарышкан культура албан черлериниң ажылы база-ла чогуур дейвелге тургустунмаан. Кижизидилге ажылынга күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидериниң, өөредилге черлеринге, аныяк-өскеннер ортузунга интернационалчы кижизидилгени күштелдириниң эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай эжижидер дугайында» доктаалын Бии-Хем районунуң ажылчы чоннарының изин-биле деткип, таныжып турарының дугайын СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин саналының эгезинге чугаалаан.

Районнуң коммунистери, ажылчы чоннары ниити билиин, идей-теоретиктиг деннелин бедидер дээш политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин кичээлдеринге идепкейлиг өөренип турар. Эрткен өөредилге чылында өөредилгениң бүгү хевирлеринге, авеноларынга айыттынган программалар-биле чергелештир Л. И. Брежневтин «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын өөренип, партия ажылының стиль, методун ук номнарда канчаар бижип көргүскенин сайтарып турган.

Чон ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштеллирер дээш районнуң бүдүрүлге коллективтеринде партия организациялары чамдык тодаргай хемчеглерни боттандырып турар. Планныг онаалдаларны күүседиринге коллектив кежигүү бүрүзүнүң салыышкынының дугайында айтырыгны партия эге организацияларының ажык хуралдарынга чугаалажып көрген. Ооң түүнелинде коллективтин ажыл-херээ дээш кижилериниң харыысалгазы, бот-идепкейи бедип турар. Чижээлээргe, «Өөк», «Хадын» совхозтарда ажыл нормазын күүсетпес кижилериниң саны көскүү-биле эвээжээн. Амгы үеде районда ростовчуларның эгелээшкинин өзугаар «Хожудап турарлар чок ажылдаар!» деп шимчээшкин калбарган.

В. М. Евтешин СЭКП Тыва обкомунуң II пленумунуң шиитпирлериниң районда канчаар боттанып турарының дугайын чугаалаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң парткому кижизидилге ажылын комплекстиг чорударының планын каш чыл буруңгаар тургускан, күш-ажылчы коллективтерге политика-кижизидилгелиг ажылды чорударынга специалистерниң ролюн күштелдирген. Малчынарже комплекстиг бригада үндүреринин, политхүн болгаш экономиктиг өөредилге эрттиреринин хүннерин тодаргай доктааткан. Кижизидилге ажылын чонуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп эгелээнинин түүнелинде күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктарының саны арткан чылдың ол үеэинден бээр 2 катап кыысылган. Бо бүгүнүң дугайын ук совхозта партком секретары Х. С. Дамба-Даржаа саналынга чугаалаан.

«Тувинская правда» солунның редактору В. Л. Маслов партия болгаш чазактың доктаал, шиитпирлерин чонга таныылбырлап чедирер, пропагандаалаар, күүне планын болгаш бедиткен хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар дээш солун ажылдакчыларының кылып турар ажылынга доктаагаан, чамдык партия, совет, ажыл-агый органнарының солунга үнген шүгүмчүледдиг материалдарны хөрекке албайн, эгелекчи саналдарны деткивейн турарының фактыларын тодаргай чугаалаан. Чонуң солунга бижээн негелде-хомудалдарынга, шүгүмчүледдиг материалдарынга чамдык черлериниң харыысалгалыг ажылдакчылары чогуур үеэинде харыы бербейн турар.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийиги секретары С. С. Куулар бодунуң саналынга кижизидилге ажылын тодаргай чорудар талазы-биле партия организацияларының, партбүлүктериниң кылып чорудуп турар ажылынга доктааган. Идеология ажылының бүгү хевирлерин дээштир болдурар хемчеглер планныг онаалдаларны күүседирин хандырарынче угланган. СЭКП райкомунуң идеология ажылынга киириштирип турар активиниң саны көвүдеп, шынар составы эжижип орар. Амгы үеде районда 800 ажыг агитатор, политинформатор, лектор болгаш илеткелчи чон ортузунда ажылдап чоруп турар.

Назы четкеннерге паспорт тыпсыры, шеригже ооллдарны үдээри, хоочуннар-биле ужуражыышкын дээш ышкаш хемчеглерни байырлалдыг байдалга эрттиреринин чурумчудар хемчеглерни районда практикалап эгелээн.

Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы К-Э. К. Кудажы саналының эгезинде СЭКП ТК-ның доктаалының ужур-дузазын бедин-биле үнелеп чугаалаан. Тыва литератураның хөгжүлдезинге кыскаызы-биле ол доктааган. С. Сарыг-ооллун, С. Сүрүн-ооллун, С. Козлованың болгаш өскедаа тыва чогаалчыларның чогаалдарын сөөлгү үеде Москвага үндүрген. Литература критиказының дугайында партия Төп Комитединиң доктаалы үнген соонда бо ажылды эжижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни алган, ынчалза-даа литература критиказы бисте ам-даа хожудап турар.

Чогаалчыларның намдарын, чогаалдарын студентилер, школачылар өөренип турар. Ол дээрге канчаар-даа аажок улуг үнелел-дир. Аңаа төлептиг болур ужурлуг бис. Ынчалза-даа чамдык чогаалчылар, аныяк литераторлар ажыкшынга, амыдыралга төлеп чок чоруун көргүзе бээр чоруктар таваржыр. Эгелеп чоруур аныяк чогаалчыларның аразында баштайгы чымындызы үнүп келирге мактаныр, билиргээр ийи-чаңгыс кижилер барын оратор шүгүмчүлээн.

Тыва чогаалчылар ам-даа четпес ажылдап турар. Ак-Довурактың, Хову-Аксының, Чаа Шагаан-Арыгның ажылышчиларының дугайында чогаалдар ам-даа чок. Республиканың Культура министерствозу уран-чечен кивону тургузар хемчеглери алыр үе келгенин К.-Э. К. Кудажы саналының эгезинде чугаалаан, орта ойнап болур арга-дужулгалыгдаа, аныяк-даа артистер барын айыткан.

Тываның чогаадыкчы эвилелдери, ооң иштинде чогаалчылар СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдаарын бүзүреткен.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам эжижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир дээш республиканың «Билиг» ниитилел организациязы амгы үеде хемчеглерни ажылдап кылып турарын республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чериниң даргазының ораланчызы С. И. Шуклин саналының эгезинде чугаалаан.

Чыл келген тудум-на номчуттунып турар лекцияларның саны көвүдеп, шынары эжижип орар. Улус ажылагыйының специалистериниң аразында лекция пропагандазынга идепкейлиг киржип турарлар эвээш эвес, оларның аттарын адаан.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир четпестерге С. И. Шуклин доктаагаан. Мергежилдиг лекторлар эвээш, оларны белеткээр, өөредир хемчеглерни хоорком, райкомнар албайн турар. Ол ышкаш материалдыг бааза кошкак. Ылангыя методиктиг кабинет, библиотека чок, оларны тургузаар хемчеглерни ап турар.

Илеткелчи, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түүнел сос чугаалаан.

Партия активиниң хуралынга чүве чугаалаан эштериниң саналдары болгаш шүгүмчүледдери шын база үнелиг-дир, ону өөренип көөр бис. Партияның чугула документизинде айыткан сорулгаларны кижилер эки билип турары тодаргай-дыр, ынчангаш ажылдың кайы участогунче кол кичээнгейни салыры тодараткаш, ону күүседир дээш ажылдаар херек.

Совхозтарда партия организацияларының секретарлары СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар шыңгыы хемчеглерни алыр. Чамдык партия ажылдакчылары ажыл-агый айтырыгларынче чайлы бээр, кижизидилге ажылынче кичээнгей салбас чоруктар бар. Ол дээ айтырыгны кады шиитпирлезе чогуур.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам эжижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ажыл-ишке, амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг бис деп, ол түүнелинде чугаалаан.

Электри четкилериниң улуг коллективинде планныг онаалдаларын ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй. Ында Кызыл хоорайның участогу социалистиг чарыштың мурнунга одуруунда чоруп турар. Эрткен беш айларның планын участоктуң коллективи чедиишкиниг күүсеткен. Адачурттуң Улуг дайынының хоочуну Василий Прокофьевич Поркин № 11 подстанцияның мурнакчы электромонтеру. Төлептиг ажыл-ишчини коллектив хүндүлээр. Ол-ла подстанцияда А. Корольдуң удуртканы комсомолчу-зныяктар бригадазы социалистиг чарышты баштап турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) В. П. Поркин биле А. Т. Король.

А. БЕЛОГОРСКИЙНИҢ фотозу.

НОГАА ТАРЫЛГАЗЫН ШАПКЫНЧЫДАР

Республиканың совхозтарында чер ажылдары уламчылавышаан. Июнь 5-те алган медээ-биле, * чазын чажар культураларны 280 муң гектарда тараан. Сөөлгү хүннерде Таңды 57,7 муң, Каа-Хем 38,9 муң, Кызыл район 36,6 муң болгаш Бии-Хем 26,7 муң гектарга тараа культураларын чажарын дооскан. Ам ол районнарның ажыл-агыйлары мал чеми культураларны, картофельди болгаш ногааларны тарып турар.

Сөөлгү медээден алырга, картофельди 1235,5 гектарда олурткан, ол планның 61,4 хуузу. Бо культураны олуртурунуң планын Бии-Хем, Кызыл, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары күүседиткен. Ынчалзажок Таңды район планын үүгле 79 хуу, Каа-Хем 60,8, Улуг-Хем 85, Барыын-Хемчик 37,8, а Тес-Хем биле Чөөн-Хемчик үүгле 22,2 болгаш 18 хуу күүсеткен. Ындыг байдалдың тургустунганының кол-ла чылдагааны болза адаттынган районнарның ажыл-агыйлары картофель үрезинин шыгжаар черлери бар хирезинде, күзүн үрезинин хереглеге четчир кылдыр белеткеп албаан болгаш кызыын ооң кадагалалын багай организастап, чазын тарып олуртунмас кылдыр үреп алгылаан. Ылаңгыя Тока аттыг, «Ленинчи орун», «Енисей», «Улуг-Хая», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар болгаш Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы дыка хөй картофель үрезинин ынчаар үреп баксыраткан. Ынчангаш амгы үеде Тока аттыг совхозтан аңгы ажыл-агыйлар картофель олуртурунун планын күүседиринге четчир үрезинин чок. Бо совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери кышты, часты өттүр шоолаан олуруп-олуруп, сөөлгү хүннерде кээп дүвүреп, Красноярск крайның чоок черлеринден картофель үрезинин тыптынын алыры-биле чоруткулаан. Мындыг ажыл-агыйжы эвес чоруктарның уржуу тарылганың ең таарымчалыг үеэин эрттирип, ажылды дыка саададырынга чедирип турар.

Чылыг хүннерниң дүшкени-биле ногаа культураларын тарып олуртурунга база таарымчалыг үе келген. Бо айның 5-те алдынган медээ өзугаар, ногааларны 207,7 гектарда тараан, ол болза планның 28 хуузу-дур. «Кара-Хаак» болгаш «Кызыл тараачын» планын 42,6 база 60 хуу, а ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз—37 хуу күүсеткен.

Ногаа өстүрери-биле тускайлаан совхозтарның чамдыктарында капуста болгаш помидор рассадаларын черге тарын олуртуру кончуг озалдап турар. «Барлык» совхоз бо талазы-биле планын 14 хуу, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 5,3, «Улуг-Хая»—13, «Бурунгаар»—12,1 хуу күүсеткилээн. А Бай-Тайга районунуң ажыл-агыйлары ногаа культураларының үрезиннерин ой-шаанда четчирбиле белеткеп алган хирезинде, рассадалар тарын олуртурунче ам-даа кирбээн. Тускайлаан ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери ногаа культураларын кыска хуусаада, шынарлыг олуртуп доозар дээш практиктиг хемчеглерни дарый ап чорудары негеттинип турар.

Ам өзүмнерин ажаап өстүрериниң үеэин база келген. Чамдык совхозтарның картофель болгаш кукуруза шөлдеринде багай эвес өзүмнериң көстүп келгени сеткилди өөртүп турар. Ынчангаш ам илиртээр ажылдарны дүрген эгелээр болза эки, үүге дээрге бок үүштериниң өзүмнери 7—10 хонгаш-ла көстүп кээр болгай. Ол ышкаш өзүм суггадын база саадатпайн эгелээр херек. Бо талазы-биле ажылдарны амгы хүннерде Тока аттыг болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтарда чоруда берген.

Часкы өл-шык сиңирер суггатты республикада 37,3 муң гектарда чоруткан, ол планның 80,2 хуузу. Кызыл, Каа-Хем болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары бо талазы-биле ажылдарны дооскаш, ам чайгы өзүм суггадын чоруда бергениер. Ынчалза-даа чамдык черлерде часкы суггатты төнчүзүнге чедир кылбаан. Ындыларга Бай-Тайга,

ЛЕНИНГРАДТЫҢ МОЙКАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ленинград, Мойка, 12. 1925 чылда бо бажында «Пушкиниң чурттап турган сөөлгү квартиразы» деп музейни ажыткан. Аная шүлүкчү амыдыралының сөөлгү дөрт айын чурттаан. Аңаа ол ынакшыл, сагышсеткилиниң өөрүшкүзүн, кударалын иле-редип, чогаалдарын бижээн болгаш... өлген. Россияга голланд төлөөниң азыранды оглу Француа Дантес-Геккерен-биле дуэльге аар балыглаткаш, бергедеп, девидеп чыда өлген...

Орду шолүнден оп-на минута кылаштаар черде Мойка хемниң маажым агымныг эрвинче көрген шаандакы бедик эвес чараштыр туткан бажыңнар бо турар. Кудумчуулуң граниттен салган шыырынга кылаштың даажы токкулаар. Ол-бо эрткен кижилер эвээш. Ол хиреде № 12 бажың чанынга кижилер кавдыг-даа үеде—күскү соок чаъстыгда-даа, кышкы өл харлыгда-даа — үзүлбес. Ынакшышканнар дег, кайнаар-даа чардыкпайн турарлар. Олар Пушкин-биле ужуражыры ол: шүлүкчүнүң музейинге кириксөөннериң өлчээ черле үзүлбес.

...1837 чылдың январьның соок хүнүнде шүлүкчүнүң өңнүктери ону холга аргажып алгаш Мойкада бо бажыңче киргеннер. Пушкин боду кылаштай албас болган: дуэльге балыглатканы аар болгаш айыылдыг болганы ол.

Ол халан дугайында медээ Петербургка доп-дораан тарай хонг берген. Бажыңның чанынга эндерик хой кижи чыглып келген: кадыының байдалының дугайында медээлерни манап турарлары ол. Шүлүкчү Василий Жуковский Пушкиниң кадыының дугайында хол-биле бижээн бюллетеньнерни үндүрүп турган. Сөөлгү бюллетеньде мынча дээн: «Балыглаткан кижи кончуг берге байдалда».

Январь 29-туң (чаа сан-биле февраль 10-нүн) хүндүскүнүн үш шак үеинде Жуковский бажыңдан караанның чажы төктүп келген үнүп келгеш:

— Пушкин өлгеп...—дээн.

— Өлүрүп каан — деп, турганнарның аразынга чаңгы боор тарай берген.

Ынчангы кижилериң чугаазы-биле алырга, кажыдалдың ол хүннеринде чогаалчының квартиразынга 50 мүн хире кижи барган. Улаачыларга «Пушкинче» дээргеле билдингир апарган, Петербургтың ном садыгларындан ооң бүгү номнарын арыалдыр садып алгаш барган...

...Мойкада мемориал музейиниң чеди өрөөлдери чогаалчының сөөлгү өргээзинге кээп мөгеер дээн кижилерни бөгүнде-даа сыңырып шыдавайн турар. Чыл бүрүде маңаа 150 мүн кижи кээр, 30-30-неп 20 бөлүк хүнде эртер. Келгеннерге Пушкин дугайында 40 экскурсоводтар ыглаксанчыг, өжик ажыттынарга шалыкшын чиик кылажы-биле шүлүкчү боду бо кирип кээр ышкаш кылдыр чугаалап бээр. Чугаага Пушкиниң дугайында кажан-даа эрткен үеде кылдыр дыңнавас бис, түге дизе кижилериң бодалында Пушкин диргиг. Ынакшыл болгаш хүндүлел сиңген чугаа борта үзүлбес.

Фашистиг бүзээлээшкиниң коргунчуг чылдарында Ленинградтың музейлериниң эртинелерин, ооң иштинде пушкинчи үнелиг чүүлдерин чурттуң чөөн чүгүнче көжүргеп турган. Харга бастырган Мойка карацы болгаш зөөргей көстүр турган, бажыңнарның соңгаларын шуугай-биле дуй шаап каапкан. Ынчалза-даа Пушкиниң сактыышкын хүнүнде ленинградчылар № 12 бажыңның чанынга чедип келгеннер. Хой эвес-даа болза, кижилер чыыгган. Пушкинге улуг ынакшыл кижилерни бээр, соокка, ашка, боолаашкынга өөрүштүр кыйырганы ол.

— Пушкиниң амыдыралыбиле холбашкан черлер Ленинградта эвээш эвес, ынчалза-даа Мойкада бажың опзагай бодалдарны төрүттүндүрер. Маңаа ооң амыдыралының эң берге үези эрткен, чер кырынга чуртталгазының оруу үзүлген, моортан өлүм чок үези эгелээн...— деп, музейниң директору Нина Попова чугаалаар.

Шүлүкчүнүң кабинеди. Мында бүгү үүлдерни бүдүн чартык үүс чыл чыгыы үениң мурнунда турганы ышкаш кылдыр салган. Эрги шагның суугу кырынга турар шагын 2 шак 45 минутада доктааткан — Пушкиниң чүрээниң сөөлгү согуунуң шагы ол. Былгаар шывыглыг диван (ооң кырынга чыда ол өлген) чоогундан дириг чечектер черле үзүлбес. Кайнаар-даа көөрге номнар. Шүлүкчү өлүрүнүң мурнунда номнар-биле эң-не чарылбас өңнүктери дег байырлажып чыткан. «Байырлыг, өңнүктерим» деп чугаалап чыткан.

Шүлүкчүнүң бижиттиңер столу. Дуэльдежириниң мурнуу чартында эртен бижээн сөөлгү чагаазы. Айыылдыг месилдежиишкиниң мурнунда шыдамык-ла кижи бүгү херектерни бодалдыг доозуп каап болур! Пушкиниң кас чүү ужуу стол иштинге чыткан. Ону чурукчуларның чуруп көргүзүп турары ак чүүлерге дөмейлеп болбас. Уулчак, ужун хемирип каапкан: тааржыр сөстү дилеп ора, ол үжүүнүң ужун дайнап каапкан чаңчылдыг чораан.

Пушкиниң сорунзалыг дег сонуургалды хаара тудар шынары кайгамчык. Ооң амыдыралынга, чогаадыкчы ажылынга сонуургал Мойкада бажыңче кижилерни хаара туткан. Бо ханаларга кажан, канчалдыр, үүү болуп турганын билип алыксаарындан аңгы улуг сонуургал оларны бээр эккээр.

Шүлүкчүнүң Россияның бирги эң чараш кызы Наталья Гончарованы кадайланган Пушкинге улуг аас-кежии болгаш ооң халаптыг айыылы болган. Хаан Пушкиниң кадайының ордуга хөглээшкиннерге келген турарын күзээн, ооң аайы-биле Пушкин көөр хөңү чок ол дээди черге көстүп чедер ужурга таварышкан. Бужарбак хоп-нүүлдер шүлүкчүнүң кулаанга чеде бээр, ол ооң болгаш кадайының арыннүүрүнге дээн турар, ат салбаан хопчу чагааларны алгылаар (ындыг бак үүлгедиглерге хаанның кадайы киржип турганын херечилеп турар документилер ам чаа тыптып келген).

Пушкиниң эң чоок өңнүктериниң бирээзи Петр Вяземский мынча деп бижээн: «Үстүкү ниитилелге ужур-баш чок, төнмес-батпас дорамчылаашкыннарга таварышкаш, бодун кыжырткан, базыдырган кылдыр бодаш, ооң качыгдаан муңгараанын үүге деңнээр боор! Дантес-биле дуэльге ол чок болза өлүмге таварыжырын, чок болза дээди ниитилел-биле сапажып каапкарын дилээни ол».

— Пушкиниң халаптыг ол өлүмүнүң дугайында үүл-бүрү ындыг-ындыг чугааларны болдурбас дээш бүгү үүлдерни кылын турар бис. Өг-бүлеге алгыш-кырыш эвес, а улуг ниитилелге ниитилелбиле чоргаар, сыныш чок демиселиниң дугайын экспонаттар төөгүп турар — деп, Нина Попова уламчылаан.

Келген кижилер шүлүкчүнүң кады төрээн кижилери дег, «Ону черле камгалап ап болур арга чок турган бе?»— деп, кончуг ылавылан айтырарлар.

Пушкиниң өлгениниң соонда үс чыл эрткенде совет медиктер ол айтырыга харыыны берген. 1937 чылда академик Николай Бурденко Пушкиниң балыглаңган черинин шинчилелиниң дугайын парлаан. Ол үеде эмчилериң ап чоруткан хемчеглари дуза кадыш шыдаваан, а ам бо хүнде болза, кезер эмчи парын эвес кеанишкин кылгаш, ооң тынын ап каар ийик. Бурденконуң ажылынга ооң дузалакчызы, өлүп чыткан Пушкинин эмнеп турган лейбмедик Николай Арендтиниң оглунуң оглу профессор Александр Арендт улуг киржилгелиг болган. (Александр Арендт музейге кезер херектелдер сугар кызыл ыыштан кылган аптаражыгашты берген — ону тудуп алгаш ооң кырган-аңазы Мойкада бажыңга кээп турган).

Музейде экспонат бүрүзү— үнелеп четпес ужур-уткалыг эт. Араб ооп дүрзүлүг будук шили, мыйыстан сыптаан кестик, Василий Жуковскийниң тураскаал бижиктиг портреди, шүлүкчүнүң кыдыраштар шыгжап чорааны шулгуургажыгажы...

Музейге чаа үүлдер уламна немежип турар — Пушкин үеинин номнары, чуруктары, документилери четкилеп кээр, шүлүкчүнү аажок хүндүлээрлер белек кылдыр хой чүүлдерни арттырылаар.

...Лондонда чурттап турар Пушкиниң салгалы болур Георгий Воронцов-Вельяминов музейге Наталья Гончарованың хол-хавын берген.

...Бөлүк япон башкылар аңаа чораан, Пушкиниң чогаалдарының 1937 чылда япон дылга үнген тураскаадлыг чыындызын арттырган.

...Шүлүкчүнүң саазыннарының аразынга Натальяның кайгамчык арны шеверленир столдуң көрүнчүүнде көстүп орар кылдыр чураан чуруу тывылган. Ол шеверленир стол боду кайдал? Хой чылдарда дилээшкиннер чурукчу Карл Брюлловтуң салгалдарынга чедирип эккелген. Ону олар хумагалыг кадагалап чораан болган. Ол ам эрги туружунда тургустунган.

Музейге кайын-даа, кандыг-даа кижилер кээп турар. Арабтан, латиннеп, славяннап бижээн бижиктерни демдеглелдер дептериндеи номчуур бис.

«Сеңээ, үнелеп четпес өңнүүм, деткимче алыры-биле чордум. 25 харлыымда сеңээ чораан мен, ам харым 50. Хөйну көрүп эртим. Чүрээмниң кыйгызы-биле келдим. Мария Иванова.»

«Пушкин, сең — Төрээн чурт сеп! Николай Смирнов, Ленинградтың камгалакчызы».

«Делегейге Пушкинни бергени дээш Россияга чалбарып тур бис. Болгар эмчилериң бөлүү».

Пушкиниң шүлүк чогаалы өөрүшкүнү кижилерге шаңнап, чоргаар болгаш шөлээн чурттаарынче кыйгырып турар. Ол боду база ынчаар чурттап чораан. Ынчангаш ооң соңгаларының чырыынче кижилер чеже-даа үе, чылдар эртсе шуужун кээп турар.

А. БЕЛЯКОВА.
ПМА-ның корр.
Ленинград.

ЧАА НОМНАР—НОМЧУКЧУЛАРДА

СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа хүлээп алганы «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай эжиидер дугайында» доктаалда мындыг одуруглар бар:

«Литература болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинде угланыышкыннарны сайгарып көөрүнге чогаалдарны эш хуу, бедик негелделиг үнелээринге, аныяк чогаадыкчы кадрларны кижизиндеринге чогаадыкчы эвилелдериниң ажылчорудулгазын идепкейжидер: ол турушка үндезилээш, театрларның, музыка коллективтериниң ажыл-чорудулгазынче, чурулга уран чүүлүнүң, бот-тывынгыр уран чүүлдүң байдалынче ханылап кирер, оларның улам ыңайгы хөгжүлдезинин дугайында бүгү талалыг сагыш салыр».

Ук доктаал чогаадыкчы кижи бүрүзүнге чаа, улуг идиглерни бербишаан, кижизидикчи салдарлыг, ону хейаът киирер чаа программа боор турар.

Бистиң тыва чечен чогаалывыс хүн келген тудум-на улам сайзырап, чаа-чаа номнар чырыкче үнүп, номчукчуларның холунче кирип турары — удавас ССРЭ-ниң улуг өг-бүлезинге эки-турабиле каттышканындан бээр чырыткылыг 35 чыл оюн байырлаар чечекте лген Совет Тывавыстың культурлуг хөгжүлдезинин тодаргай херечиэ болур. Бо дээрге, могагшылаг чок, карак кызыл ажыл-иштиң берип турар чаагай «дүжүдү» дээрзи билдингир.

Бистер, 1979 чылдың бирги болгаш ийиги кварталында үнген тыва чогаалчыларның номнары-биле танышып көрээлиңер.

Чогаалдарны тус-тузында сайгарар деп сорулга салбайн, а оларның утка-шынарының болгаш уран-чечениниң дугайында каксы чугаалавышаан, оларның авторларының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының кол-кол угланыышкыннары-биле номчукчуларны таныштырарын күзедивис.

Бистиң хоочун чогаалчыларывыстың бирээзи Кызыл-Эник Кыргысович Кудажының бирги тому бо чылын үнген. Ол — литератураның бүгү-ле жанрларынче бодунуң демир-үжүүн угландырып келген болгаш жанр бүрүзүнге түңнелдиг ажылдарны кылып шыдаан. Чогаал ажылынче ханылап киргенин автор бо бирги томунуң эге чүүлүнде тодаргай бижип турар.

«Аңгыс черге аттар кошкаш,
Чүрээм-биле туттунчупкаш,
Аңдазынның били-биле
Шүлүк бижип эгелээн мен».

Моон алгаш көөрге, автор чогаалче кокпаны стол артындан эвес, а ажыл-иштиң салдары-биле эгелээн боор турар. Ук одуруглар амыдырал-биле чогаал ажылының аразында чарылбас харылзаазын чугаалап турар. Кандыгдаа чогаал амыдыралдан төрүттүнер чүве болганда, амыдыралдың тургузукчузу, ооң чаартыкчызы кижи чогаал маадыры апаары чайлаш чок.

Чогаалчының «Мээң хензиг дуржулгам» деп эге үүлү солун бижиттинген болгаш өөредилиг боор турар. Эң ылангыя чогаад бижип эгелеп чоруур аныяктар бо үүлүү катап-катап номчуп танышкаш, хаайларынга «кертип» алза артык эвес.

Бирги томда авторуң шиилери парлаттынган. «Белекхыс эмчи» (Феликс Кон») — Владимир Ильич Ленин Шушенское суурга шолүлгеге турда ужуражыр кээп чораан сураглыг революсчу дээрзин билир бис. Ол — Лениниң чоок өңнүктериниң бирээзи.

«Оп бир» деп шииде Аданчурттуң Улуг дайынының киржикчилери — тыва эки-турачыларының салым-хуузун көргүскенин билир бис.

«Долуманың хуулгаазыны» —«Кыстар, тракторже»! —деп, кыйгыга хей-аът киргеп, үеченге эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүскен эрес кыс Долуманың ажыл-ижин дамчыштыр колхозчу амыдыралды чуруп көргүскен болгай.

«Далай дүвүнде даңгына», «Инчеек», «Душтук», «Эндээ таңаан» деп шиилерде амыдыралда таваржып турар янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлеп турарын билир бис.

Бо чылдың май 22-де үнген «Тувинская правда» солунда критик С. Чыргал-оолдуң шии чогаадыкчыларының театр-биле харылзаазының база драматургтарның бижээн шиилериниң салым-чолуунуң дугайында чугула айтырыгны көдүрүп турар чептуг үүлү парлаттынган. Ук үүлде көдүртүүп турар айтырыгларже театр-коллективи болгаш драматургтар сагыш салып, бот-боттарынга удур-дедир ажыктыг дузалажылгаларны кылып тургаш, түңнелдиг ажылдарны кылыр боор дээрзинге идеген каалы.

Хоочун-даа, аныяк-даа шүлүкчүлериниң чыындыдары удаа-дараа үнүп турары өөрүнчүг.

«Өртээ турбас эртине-даа
сыгаар болза,
Өскен чуртум каапкаш баар
ужурум чок.
Катап база чадыыткаар сен
дээн-даа дижик
Хайыралыг чонумдан мен
чарлырым чок!»

Төрээн чуртунга, төрел чонунга ёзулуг бердинген кижиниң патриотчу күзел-соруун илереткен бо чалгынныг одуругларны Виктор Биче-оолович Сагаан-оолдуң чаа үнген «Меңгүн согуннар» деп аттыг шүлүктериниң чыындызындан номчуур бис. Автор элээн каш шүлүктер номун чырыкче үндүрүп, номчукчуларга бараалгатканын билир бис. Бо чаа чыынды шүлүкчүнүң кызымак ажылдан турарының база бир херечизи болур.

Меңге меңгилерни мөгенери кылган, кыжын-даа, чайын-даа «думаалайын» эштип алган чыдар Меңгүн-Тайганың оглу Салчак Молдурганың ат-сураа номчукчуларга билдингир. Ооң беш дугаар чыындызы үнүп келген.

Эргем биле хүлээлгемни карышкак чок деңзилеп каан.
Экилериңи дээжизин ап, келгир өйже херел чашкан,
Эчиниге чедир чонгуг, Чаа Хоойлум — сүүглелим».

Коммунистиг ниитилелди тургузуп турар совет кижилериниң бүгү-ле аргелерин чырыткан чаа Хоойлу дугайын автор үстүнде одуругларда көргүзүп турар. Салчак Молдурганың бо чаа чыындызында кирген шүлүктериниң темалары янзы-бүрү болбушаан, номчукчуларның хей-аъдын кирип турар. Чыындыны «Тура-сорук» деп ат-биле үнген.

«Чалгын», «Шаңкын сан-ры» деп шүлүктер чыындыларының авторлары — Артык Ховалыг биле Зоя Амыр-Донгак кайызы-даа солун черинде ажылдап турарлар. Аныяк кыстарның баштайгы чыындыларының үнүп келгени — тыва чечен чогаалдың сайзырап, ооң хүрээлениинде аныяк-оскенниң немежип, үзүг-хуузун кирип турарының тодаргай чижээ болур.

Чыындыларның кайызы-даа аныяк кижиниң сеткил-сагыжының дувурээзинде, төрээн черинге, чонунга ынакшылдың хөөнери-биле долдуунган. Ынчалза-даа кайы-даа чыындыда карак чажы хөлүн эрттир арбыдай берген. Мону номчукчу дораан эскерип каар. Карак чаштыг шүлүктерни аңгы-аңгы чыындыларга шеглей кирген болза эки ийик.

М. ДОРЖУ.

1979 чыл — Делегейниң уруглар чылы

ЧУРУКТА: национал хептиг бичии нанай уруг. Ю. МУРАВИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге таъс чаар. Хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27, чамдык районнарга 14—18 градус чылыыр. Кызылга булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9—11 метр чедер. Агаарның температуразы 23—25 градус чылыт болур.

СПОРТ · СПОРТ

ЭКИ БЕЛЕТКЕЛДЕН

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш эрткен дыштаныр хүнүнде волейбол маргылдаазы Кызылга болуп эрткен. Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдериниге Хову-Аксының Кызылдың «Спартак—1», «Спартак—2», геология-шинчилел экспедициязының болгаш Минусинск АТБ-зиниң командалары ужурашкан.

Бо маргылдаага киришкен командаларның саны эвээш-даа болза, оюн чидиг болган. Аңаа волейболист кижи бүрүзүнүң бедик мергежили негеттинер, чаңгыс ойнаклының эрттирген бөмбүү будун команданы аштырыышкына таварыштырып болур.

Ийи хүн үргүлчүлээн чидиг демиселдің түңнелинде бирги черни эр улустан Хову-Аксының командазы чаалап алган. Ооң капитаны Владимир Ковалев-биле каш сөс солуштуруус. Ук суурнуң волейболистери бо маргылдаага баш удур элээн белеткениин келгенин ол чугаалады. Хостуг үе бүрүзүн олар чөп ажыглап, спорт залынга ойнап келгеннер. Тиилелге аңаа чедип келбес, быжыг тура-сорукту, күштү негээрин олар билгеннер. Ынчангаш хову-аксыжыларның күжениишкини халас барбаан.

Республиканың геологишинчилел экспедициязының командазы база хоочун ойнакчылардан тургустунган. Олар бо удаада ийиги черни эдээннер. Ооң хөрөөжен волейболистери чемпион боор үнгеннер.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧАМДЫКТАРЫ КИРИШПЭЭН

Кызыл хоорайның бирги чери дээш найысылалдың бүдүрүлге болгаш өөредилге черлериниң аразынга баскетбол маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа эр улустың сес, хөрөөженнериң дөрт командазы киришкен.

Маргылдаалар культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдериниге болгулаан. Ооң түңнелинде эр улустан бирги черни Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары, ийиги-ийим уруглардың спорт школазының № 1 командазы тус-тус эдээннер. Хөрөөжен ойнакчылардан Кызылдың педагогика институдунуң студентилери чемпионнааннар.

Бо маргылдаадан кандыг түңнел үндүрүп болуурул? Бодунуң коллективиниң адын бодап, шаңналдыг черни эдээр дээш ойнаан спортчуларны бир дугаарында демдеглээр апаар. Аңаа көдээ ажыл-агый техникумун хамаарыштырып болур. Бо өөредилге черниң сургуулдары баскетболга мурнуку чылларда чер албайн турган, бо чылын аңаа белеткелди күштелдиргениниңден бирги черни эдээн.

Шаңналдыг чер четпээн-даа болза, Кызылдың электри четкилериниң баскетболистерин (капитаны цех мастери В. Котелевский) база маңаа дөмдеглээри күзенчиг. Бо команда тургустунга-ла бир чыл чаа ажып турар. Ынчалза-даа спорттуң бо хевиринге оларның мергежили эдээн ведээн.

Мурнуку чылдарда эки спортчуларның санынга киргеп автоорук техникумунуң өдрезинге шугумчулел киирге черле артык эвес. Бо өөредилге черниң командазы маргылдааның чугле эгезинге киришкен.

В. ПАВЛОВ,
маргылдааның кол судьязы.

Телевидение

ИЮНЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05 —«Күш-ажылчы чайгы семестрниң эгези». 12.00—Уругларга фильм. «Сээп-биле кожа». Уран-чечен телефильм. 13.10—«Үнүер болгаш өөнер». Фильм-концерт. 13.40—Медээлер. 13.45—16.00— Чаңсар. 16.00 — Медээлер. 16.20—«Интеграцияның чаңдалары». Документалдыг телефильм. 17.20 — «Бистиң-биле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен эки кыл». ГДР-ден дамчыдыыла. 18.20—«Тончузү чок орук». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Совет хөрөөженнерге турасканаткан бөлүктен.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Хожудан турарлар чокка ажылдаар». Дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — «Миллионнарның ленинчи университеди». СССР Конституциязы. Дыштаныр эрге.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.15 — Бөгүн делегейде. 20.30 — «Маадырлыг чорук». 20.55 — «Уттуидурбас киноленталар». «Максимиң аныяк үези». Уран-чечен фильм. 22.30 — «Ye». Информастыг программа. 23.05 — «А. С. Пушкиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 180 чыл болганынга». «Москваның черлери, төрээн черлер». 00.15—01.25— «Балет дугайында». Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи А. Чичинадзе чорудар. Тенгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.45 — «Улустуң аялгалары». 19.00 — «Пионерия маршта».

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Вера болгаш Федор». Уран-чечен телефильм.

МОСКВАДАН

20.00—20.15 — «Хөглүг ноталаро».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮНЬ 7-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Өжөөн болгаш хоойлу» (2 серия лыг) 10.00, 12.50, 15.30, 18.10, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оол болгаш далай» 10.10, 11.50, 13.30, 15.10, «Сагыш-сеткилдің ханызындан» 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Повар болгаш ыраажы кыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночыынды» 15.00, «Эргилде» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Цыган» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ 1979—80 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ФЕЛЬДШЕРЛЕР САЛБЫРЫНГА (өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай) болгаш сестралар салбырынга (өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай) сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Билдириишкиннерни август 14-ке чедир хүлээп алыр. Киреринин күзээннер орус дылга (сочинение — диктант), химияга (аас-биле) шылгалда дужаар.

Директорга билдириишкинге ортумак эртеминиң дугайында аттестатты (боду-биле), 286 майык ёзугаар медицина шынзылгазын, 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурукту, күш-ажыл дептериниң ушта бижилгени, өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң шалыкының дугайында шынзылгаларны кожар. Паспортту боду эккеп көргүзер.

Август 22-24-те сургуулдарны хүлээп алыр.

Училищеге киргеннерни ниити үндезинге стипендиябиле хандырар, хереглеп турарларга ниитиниң чуртталга бажыдын бээр. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Т. Б. Кечил-оол кудумчузу, 2, медицина училищези. Телефоннар 2-10-28, 2-41-19, 2-31-44.**

Красноярскиниң кооператив техникумунуң Кызылда өөредилге-консультация пунктузу дараазында тускай эртемнерге техникумнуң бот өөредилгелиг салбырынга сургуулдарны хүлээп алыр: үлетпүр бараанналарының товароведениези, аъш-чем бараанналарының товароведениези, бухгалтер үчёду, кооператив садыынга планнаашкын.

8 болгаш 10 класс дооскан-нарны хүлээп алыр.

Киреринин шылгалдалары Кызылга июнь 13-тен 20-ге чедир болур. Техникумнун өөредилге-консультация пунктузунга июнь 1-ден 12-ге чедир белеткел курстарын чорудар.

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле) шылгалда дужаар.

10 класс доосканнар литературага болгаш орус дылга шылгалда дужаар. Оон аңгыда товароведение салбырынга кирерлер химияга (аас-биле), бухгалтер болгаш планнаашкын салбырынга кирерлер математикага (аас-биле) шылгалда дужаар.

Документилерни дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 38, Красноярскиниң кооператив техникумунуң бот өөредилге салбырының өөредилге-консультация пунктузу. Телефон 2-55-58.**

КЫЗЫЛДЫҢ МЕДИЦИНА УЧИЛИЩЕЗИ 1979—80 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА МЕДИЦИНА СЕСТРАЛАРЫНЫҢ КЕЖЗЗКИ САЛБЫРЫНГА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫР. Өөренир хуусаазы 3 чыл.

10 класс доосканнарны болгаш Кызылда чурттап турарларны хүлээп алыр.

1979 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп хоорайның эмнелге-профилактика албан черлеринде ажылдап турарларга өөредилгени эгелээр. Бежээки салбырга киреринин күзээннер директорга билдириишкин бижээш, дараазында документилерни кожар: билдириишкин, ортумак эртеминиң дугайында аттестат, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, паспортту боду көргүзер.

Документилерни июнь 1-ден август 14-ке чедир хүлээп алыр. Киреринин шылгалдаларын август 1-ден эгелеп чорудар. Кызык камгалалының албан черлеринде санитаркалар боор ажылдап турарларны баштай хүлээп алыр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Т. Б. Кечил-оол кудумчузу, 2, медицина училищези. Хүлээп алыр комиссия.**

ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУДУГ МАСТЕРЛЕРИНИҢ ШКОЛАЗЫ 1979—1980 өөредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Школа тудугжумастерлерин белеткээр. Совхозтардан, тудуг болгаш өске-даа организациялардан өөредири-биле чоруткан, а ол ышкаш бодунуң күзели-биле келген 7—8 класс дооскан, 17 хардан өрү пазылыг хамаатыларны хүлээп алыр.

Школа өөреникчилерни айда 14 рубль хемчээлдиг стипендия-биле, ниитиниң чуртталга бажыңы-биле болгаш орун-дөжек-биле хандырар.

Киреринин шылгалдалары чокка школага хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы бир чыл. Өөредилге 1979 чылдың октябрь 1-ден эгелээр.

Билдириишкинни, автобиографияны, характеристиканы, эртеминиң дугайында документини, кадыының дугайында шынзылганы дараазында адресче чорудар: 668510, Тыва АССР, Туран хоорай, Найырал кудумчузу, 13. Мастерлер школазы.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыр № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун орулакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарааттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаан.

Тираж 16555. Чагыг № 1035.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделивин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелериниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыр № 1).

ТС—00788.